

HISTORIA

ZAKRES ROZSZERZONY

Program nauczania dla szkół ponadpodstawowych
(liceum i technikum)

Autor:

Jarosław Bonecki

Gdynia 2019

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Cele kształcenia i wychowania – ogólne i szczegółowe.....	8
3. Treści edukacyjne.....	38
4. Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania	52
5. Opis założonych osiągnięć ucznia	71
6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia.....	74
7. Ewaluacja programu nauczania.....	79
8. Bibliografia	80

1. Wstęp

Program nauczania historii w szkole ponadpodstawowej na poziomie rozszerzonym jest przeznaczony dla uczniów liceum, którzy wybrali ten przedmiot do uczenia się w zakresie rozszerzonym. Na realizację tego przedmiotu na poziomie rozszerzonym przeznaczona jest 14 godzin w cyklu kształcenia, zgodnie z ramowymi planami nauczania¹. Łącznie na nauczanie historii w zakresie rozszerzonym przypada 420 godzin, co stanowi znaczną część edukacji w szkole ponadpodstawowej.

Znajomość historii własnego narodu i państwa stanowi współcześnie istotny element edukacji każdego młodego człowieka. Jest niezwykle ważne, aby absolwent liceum pogłębiający wiedzę humanistyczną nie tylko orientował się w ważnych momentach historii powszechnej w wymiarze regionalnym, europejskim i globalnym, ale rozumiał ją i potrafił wyciągnąć wnioski. Treści z zakresu rozszerzonego są zintegrowane z zapisami dla poziomu podstawowego, tylko znacznie rozbudowane. Zaproponowany układ treści szczegółowych stwarza możliwość pogłębionej względem szkoły podstawowej refleksji nad dziejami ojczystymi, z uwzględnieniem szerokiego kontekstu uwarunkowań wewnętrznych i międzynarodowych². Nauka historii w liceum na poziomie rozszerzonym powinna być prowadzona holistycznie w sposób koherentny. Poczucie koherencji składa się ze zdolności zrozumienia wydarzeń, poczucia zaradności i sensowności podejmowanego zaangażowania i kreowania własnego życia.

Program nauczania do historii w zakresie rozszerzonym uwzględnia wszystkie treści programowe z zakresu podstawowego i rozszerzonego zgodnie z podstawą programową określoną w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej. Wymagania określone w podstawie programowej stanowią rejestr zakładanych umiejętności, które ma opanować absolwent szkoły ponadpodstawowej i będą stanowić podstawę do konstruowania arkusza maturalnego z historii. Decyzję o szczegółowym podziale na jednostki lekcyjne i tematyczne podejmuje nauczyciel, który powinien też przygotować roczny rozkład materiału, czyli plan dydaktyczny oraz ważny dla oceniania uczniów wynikowy plan nauczania. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli, do programu zgodnego z podstawą programową i podręcznikiem, zostały również

---

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U RP z 31 marca 2017 R. poz. 703.

² Warunki i sposób realizacji [w:] Rozporządzenie MEN z 30.01.2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.

opracowane obydwaj plany: dydaktyczny i wynikowy. Powyższy program zawiera wskazówki, jak doprowadzić do stanu, w którym uczniowie będą spełniać opisane podstawą programową wymagania.

Historia jako przedmiot humanistyczny odnosi się do wielu dziedzin nauki i dotyczy bardzo szerokiego zakresu zachowań społecznych na przestrzeni wieków. Jednym z podstawowych zadań szkoły jest przekazywanie uczniom spójnego obrazu wydarzeń historycznych. Stąd oparte na idei edukacji holistycznej nauczanie historii bazuje także na zdobytej wiedzy na innych przedmiotach i wymagać będzie korelacji z nimi, na przykład z językiem polskim – komunikacja werbalna, wiedzą o społeczeństwie – przemiany w Polsce i na świecie po II wojnie światowej, edukacji dla bezpieczeństwa – współczesne zagrożenia, obowiązek obrony kraju, religią – nauka społeczna Kościoła, geografiją – przemiany gospodarcze na świecie i podstawami przedsiębiorczości – przemianami na płaszczyźnie ekonomicznej. Przedmiot ten ma wyposażyć ucznia w wiedzę i umiejętności, które umożliwią mu zrozumienie wydarzeń z historii Polski i świata. Absolwent musi przystosować się do szybko zmieniających się warunków życia we współczesnej Europie i szybko na nie reagować. Dokonujący się na naszych oczach postęp techniczny wymusza wręcz lawinowe zmiany społeczne i cywilizacyjne. Program ten przygotowuje młodego człowieka do życia we współczesnym medialnym i informatycznym świecie.

Zajęcia z historii powinny sprzyjać rozwijaniu postaw obywatelskich i patriotycznych służących dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu uczniów. Zadaniem szkoły na tym etapie jest wzmocnienie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przygotowanie i zachęcenie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego, lokalnego. Lekcje z historii winny kształtować postawy takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, kreatywność, przedsiębiorczość, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także innych kultur i tradycji³.

W edukacji historycznej nauczyciele i uczniowie powinni wykorzystywać wszelkie dostępne zasoby źródeł i opracowań historycznych. Postęp technologiczny stwarza coraz szersze możliwości docierania do świadectw minionej rzeczywistości. Daje nam okazję korzystania na lekcji lub w domu ze źródeł z zasobów muzeów i archiwów w Polsce i na świecie.

---

³ Rozporządzenie MEN z 30.01.2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.

Nieocenioną pomoc w misji historycznego edukowania młodych Polaków stanowią niezliczone instytucje publiczne i niepubliczne, których zasoby (w większości dostępne w wersjach elektronicznych) mogą stanowić źródło inspiracji i wsparcia dla uczniów i nauczycieli. Dodatkowo ważne jest, aby w procesie nauczania wykorzystywać, w miarę możliwości, takie formy upamiętniania kluczowych wydarzeń historycznych, jak wycieczki do miejsc pamięci i muzeów, w tym: Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu, Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej, Cmentarza Powązkowskiego w Warszawie, Cmentarza Obrońców Lwowa. Ważne jest, aby w procesie poznawania wydarzeń dotyczących tragicznych losów represjonowanych żołnierzy i osób cywilnych podziemia czasów II wojny światowej i lat powojennych, uczeń nie tylko rozumiał i umiał wyjaśnić pojęcia: Panteon Żołnierzy Wyklętych oraz Łączka, ale miał możliwość rzeczywistego odbioru tych ważnych spraw.

Nauczyciele historii powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania, przeprowadzania właściwej selekcji i hierarchizacji wydarzeń historycznych.

Zaproponowane metody realizacji treści dydaktycznych w programie mają służyć wyzwoleniu aktywności uczniów, uczyć brania odpowiedzialności za własne wybory i decyzje. Na poziomie rozszerzonym nauczyciel powinien stosować nauczanie problemowe i metody kształcące umiejętności społeczne, twórczego myślenia i rozwiązywania problemów np. burza mózgów, analiza SWOT, metaplan, drzewko decyzyjne, dyskusje, debaty „za i przeciw”, mapy mentalne, symulacje i odgrywanie ról. W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania należy stosować różne metody i formy pracy zespołowej. Doskonałą metodą kształcenia wielu umiejętności jest projekt edukacyjny opisany w niniejszym programie. Zastosowanie metody projektu pomaga rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych i organizacyjnych. Program zakłada taką realizację treści nauczania na lekcjach historii, aby uczniowie rozumieli celowość kształcenia i przydatność poszczególnych zagadnień w wymiarze regionalnym, europejskim i globalnym.

W szybko zmieniającym się świecie każdy uczeń powinien być wyposażony w szereg umiejętności, które pozwolą w pełni uczestniczyć w życiu społeczeństwa i skutecznie radzić sobie ze zmianami na rynku pracy. Takie umiejętności jak krytycz-

ne myślenie, rozwiązywanie problemów, praca zespołowa, umiejętności komunikacyjne i negocjacyjne, umiejętności analityczne, kreatywność i umiejętności międzykulturowe rozwijane na lekcjach historii, zostały wpisane w osiem kompetencji kluczowych⁴. Zostały one ujęte w załączniku „Kompetencje kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia”. Są to:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie,
- kompetencje w zakresie przedsiębiorczości,
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Wszystkie kompetencje kluczowe uważa się za jednakowo ważne, mające duży wpływ na rozwój osobisty, aktywne obywatelstwo i zdobywanie kwalifikacji w przyszłości⁵. Kompetencje definiuje się jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw. Współczesny uczeń to człowiek społeczeństwa informacyjnego. Dlatego z pomocą zarówno dla ucznia, jak i nauczyciela przychodzi technologia informacyjno-komunikacyjna. Możemy wykorzystywać zasoby platformy Scholaris, Muzeum Historii Polski, Muzeum Powstania Warszawskiego, Archiwum Historii Mówionej czy zasobów archiwów, Instytutu Pamięci Narodowej. Istotne jest również kształcenie umiejętności zarządzania pozyskanymi informacjami. Niezbędne jest przyjmowanie krytycznego podejścia do trafności, wiarygodności informacji i danych udostępnianych drogą cyfrową oraz świadomość prawnych i etycznych zasad związanych z ich wykorzystywaniem.

Kształcenie ucznia na poziomie rozszerzonym ma sprzyjać rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania problemów oraz aktywności w różnych obszarach życia społecznego. Mamy wykształcić ucznia zdolnego do planowania własnego rozwoju zawodowego, brania udziału w dyskusjach publicznych, tworzenia i weryfi-

---

⁴ Zalecenia Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej.

⁵ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie kwalifikacji Dz.U. z 2016 r., poz. 64.

kacji informacji, analizowania zjawisk społecznych i radzenia sobie z sytuacjami złożonymi.

Kluczową kwestią w edukacji historycznej jest maksymalna personalizacja przeszłości i ilustrowanie omawianych zagadnień ikonografią i dokumentami audiowizualnymi tak, aby uczniowie mogli poznawać wydarzenia historyczne, jednocześnie je przeżywać. W tym celu program zakłada szerokie wykorzystanie metody dramy i technik dramowych, które oddziałują na emocje uczniów. Nauczyciel historii powinien jak najczęściej korzystać z różnych form pozalekcyjnej edukacji historycznej (wycieczki, pobyty studyjne, wymiany młodzieżowe, projekty, konkursy, akademie szkolne, uroczystości rocznicowe, rekonstrukcje historyczne, multimedialne wystawy muzealne itp.).

Program nauczania historii uwzględnia indywidualizację procesu nauczania i zawiera propozycje dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych ucznia, z uwzględnieniem pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Prezentowany program nauczania umożliwia nauczycielom historii pełną i spójną realizację założeń Podstawy programowej dla szkół ponadpodstawowych w zakresie podstawowym.

Aby to ułatwić, szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- mieli dostęp do różnych źródeł informacji, prezentujących różne punkty widzenia;
- wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym;
- uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne;
- brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły i w innych sytuacjach społecznych;
- pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i szerszych społeczności;
- nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami, fundacjami i instytucjami publicznymi;
- mieli możliwość spotkania ze świadkami historii;
- przeprowadzali analizę, syntezę i ocenę informacji oraz dokonywali świadomych wyborów w życiu.

2. Cele kształcenia i wychowania – ogólne i szczegółowe

Ogólne i szczegółowe cele kształcenia i wychowania osiągnane na lekcjach historii określa Podstawa Programowa kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Cele kształcenia opisują zmianę, jaką chcemy w uczniach uzyskać. Cele kształcenia określamy jako zamierzone właściwości uczniów pod względem emocjonalno-motywacyjnym i poznawczym. Cel to planowy wynik każdego racjonalnego działania, to, do czego się dąży, o co zabiega. Prawidłowe określenie celów kształcenia pozwala na właściwe zaplanowanie każdej jednostki lekcyjnej i podjęcie skutecznego działania. O działaniu skutecznym można mówić wtedy, gdy cel został osiągnięty. Cele odnoszą się bezpośrednio do uczniów, do opanowanych wiadomości, umiejętności, działań i postaw. Dlatego cele należy formułować w sposób realistyczny, prosty i mierzalny. Świadomość celu dodaje pewności siebie i motywuje do bardziej efektywnej pracy.

Cele ogólne mają charakter długofalowy, wskazują kierunki dążenia ucznia. Adresowane są do nauczyciela, który ma podjąć stosowne działania, aby ten cel osiągnąć. Zapisywane są za pomocą rzeczowników: „zapoznanie”, „uporządkowanie”, „kształcenie”, „uświadomienie”, „zrozumienie” i mają wiele zalet, ale też i wad. Dlatego wymagają ustalenia celów szczegółowych – operacyjnych. Cele szczegółowe, operacyjne są sformułowane w języku wymagań ucznia. Cele powinny być dostosowane do poziomu i rozwoju ucznia. Cele operacyjne ukierunkowane są na ucznia i formułowane za pomocą czasowników. Obejmują wiedzę i umiejętności oraz postawy ucznia, a ich sformułowanie pozwala na sprawdzenie, czy dany cel został rzeczywiście osiągnięty.

Prawidłowo sformułowane cele i przekazywane uczniom na każdej lekcji, pozwolą na uświadomienie potrzeby uczenia się i na zainteresowanie przedmiotem.

W niniejszym programie zostały wyodrębnione wiadomości i umiejętności z pięćdziesięciu dziewięciu działów tematycznych z podstawy programowej. Szczególny nacisk położony jest na historię XIX i XX stulecia, realizowaną w trzeciej i czwartej klasie liceum.

Podstawa programowa zakłada ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawczą, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowanie inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

W programie zostały przedstawione postawy i nawyki kształtowane w procesie nauczania historii.

Cele kształcenia – wymagania ogólne⁶

I Chronologia historyczna. Uczeń:

- 1) porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych;
- 2) dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych i cywilizacyjnych.

II Analiza i interpretacja historyczna. Uczeń:

- 1) analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego;
- 2) rozpoznaje rodzaje źródeł, ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego;
- 3) dostrzega mnogość perspektyw badawczych oraz różnorakie interpretacje historii i ich przyczyny;
- 4) ugruntowuje potrzebę poznawania przeszłości dla rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych.

III Tworzenie narracji historycznej. Uczeń:

- 1) tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym, jak i problemowym;

---

⁶ Podano na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.

- 2) dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego;
- 3) dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje informacje pozyskane z różnych źródeł wiedzy.

Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie treści

Klasa I

Uczeń:

I Początki ludzkiej cywilizacji

PP:

- definiuje podstawowe pojęcia (prehistoria, historia, historiografia, źródło historyczne),
- rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych,
- przedstawia periodyzację dziejów powszechnych i ojczytych,
- wyjaśnia zagadnienie rewolucji neolitycznej,
- rozpoznaje najważniejsze osiągnięcia kulturowe starożytnych cywilizacji Bliskiego i Dalekiego Wschodu;

PR:

- wyjaśnia zasady krytycznej analizy i interpretacji różnych rodzajów źródeł historycznych;

II Starożytna Grecja

PP:

- definiuje pojęcia związane z ustrojami Sparty i Aten,
- wyjaśnia pojęcia: kolonizacja grecka i fenicka, wojny grecko-perskie,
- rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Greków;

PR:

- opisuje państwo Aleksandra Macedońskiego,
- wyjaśnia specyfikę kultury hellenistycznej;

III Starożytny Rzym

PP:

- definiuje pojęcia: niewolnictwo, republika, cesarstwo,
- wyjaśnia genezę chrześcijaństwa i zmiany sytuacji chrześcijan w państwie rzymskim,

- omawia charakter ekspansji rzymskiej i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego,
- wyjaśnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku państwa rzymskiego,
- rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian;

PR:

- omawia początki Rzymu, z uwzględnieniem kultury Etrusków,
- rozpoznaje dziedzictwo antyku grecko-rzymskiego we współczesnym świecie,
- wyjaśnia pojęcia: obywatel i obywatelstwo w polis ateńskiej i republikańskim Rzymie oraz wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia obywatela w późniejszych epokach

IV Wczesne średniowiecze – do końca X w.

PP:

- wyjaśnia pojęcia: Bizancjum, islam,
- wyjaśnia genezę islamu,
- przedstawia główne kierunki ekspansji arabskiej,
- opisuje zasięg terytorialny, organizację spełnia wymagania określone dla zakresu władzy, gospodarkę i kulturę państwa Franków, ze szczególnym uwzględnieniem polityki Karola Wielkiego,
- opisuje charakterystyczne cechy kultury arabskiej i rozpoznaje jej najważniejsze osiągnięcia,
- wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji, z uwzględnieniem roli Mieszka I,
- opisuje zmiany terytorialne państwa polskiego w X wieku;

PR:

- opisuje charakterystyczne cechy bizantyjskiego systemu politycznego,
- wyjaśnia wpływ cywilizacji islamskiej na cywilizację łacińską i bizantyjską,
- opisuje wierzenia i organizację społeczną Słowian,
- opisuje proces powstawania pierwszych państw w Europie Środkowo-Wschodniej z uwzględnieniem wpływu cywilizacji łacińskiej i bizantyjskiej;

V Europa i Polska w okresie pełnego średniowiecza – XI-XIII w.

PP:

- wyjaśnia ideowe i polityczne przyczyny, a także charakter rywalizacji papieżstwa z cesarstwem o zwierzchnictwo nad średniowieczną Europą,
- przedstawia skutki wypraw krzyżowych,
- wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji, z uwzględnieniem roli Bolesława Chrobrego,
- opisuje zmiany terytorialne państwa polskiego w X-XII w.,
- definiuje pojęcie rozbitcia dzielnicowego,
- wyjaśnia przyczyny polityczne i społeczno-gospodarcze oraz następstwa rozbitcia dzielnicowego,

- przedstawia nowe zagrożenia zewnętrzne (Marchia Brandenburska, Zakon Krzyżacki, Mongołowie),
- opisuje przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich;

PR:

- wyjaśnia przyczyny rozłamu w Kościele w XI w.,
- opisuje kierunki, charakter oraz konsekwencje najazdów mongolskich dla Europy,
- opisuje formy produkcji i handlu w średniowieczu,
- przedstawia geografę plemienną Polski przedpiastowskiej;

VI Schyłek średniowiecza w Europie i Polsce – XIV-poł. XV w.

PP:

- opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV-XV w.,
- opisuje proces zjednoczeniowy i rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV-XV w.,
- wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania związków Polski z Węgrami i Litwą w XIV-XV w.,
- wyjaśnia uniwersalny charakter kultury średniowiecza, wskazując na wyjątkową rolę chrześcijaństwa,
- rozpoznaje dokonania okresu średniowiecza w dziedzinie kultury, z uwzględnieniem dorobku polskiego średniowiecza,
- charakteryzuje sztukę romańską i gotycką;

PR:

- wyjaśnia przyczyny kryzysu idei władzy uniwersalnej w Europie późnego średniowiecza,
- opisuje i wyjaśnia proces powstawania monarchii stanowych w Europie,
- wyjaśnia wpływ rozwoju przywilejów szlacheckich na sytuację gospodarczą państwa,
- opisuje rolę uniwersytetów i ich organizację oraz wyjaśnia przyczyny trwałości idei uniwersyteckiej,
- określa znaczenie włączenia ziem polskich do cywilizacyjnego kręgu świata zachodniego (łacińskiego).

Klasa II

Uczeń:

I U początków nowożytnej Europy

PP:

- charakteryzuje przyczyny i przebieg wypraw odkrywczych,
- wyjaśnia wpływ wielkich odkryć geograficznych na społeczeństwo, gospodarkę i kulturę Europy oraz obszarów pozaeuropejskich,

- definiuje pojęcia renesans, humanizm, reformacja, reformy Kościoła katolickiego,
- wyjaśnia główne prądy ideowe epoki,
- rozpoznaje dokonania twórców renesansowych w dziedzinie kultury,
- wyjaśnia religijne, polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe uwarunkowania i następstwa reformacji, opisując jej główne nurty i postaci,
- wyjaśnia rolę soboru trydenckiego i opisuje różne aspekty reformy Kościoła katolickiego;

PR:

- przedstawia proces rozrostu posiadłości kolonialnych państw europejskich w XVI–XVIII w.,
- przedstawia kontrreformacyjne działania Kościoła katolickiego,
- wyjaśnia wpływ reformacji i kontrreformacji na kulturę,
- opisuje proces kształtowania się państwa moskiewskiego w XVI w.;

II Złoty wiek państwa polsko-litewskiego

PP:

- wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce,
- definiuje pojęcia: unia lubelska, Rzeczpospolita Obojga Narodów, wolna elekcja,
- przedstawia sytuację wyznaniową na ziemiach państwa polsko-litewskiego w XVI wieku,
- wyjaśnia przyczyny, okoliczności i następstwa zawarcia unii realnej pomiędzy Koroną a Litwą,
- opisuje strukturę terytorialną i ludnościową Rzeczypospolitej Obojga Narodów,
- wyjaśnia prawne i kulturowe podstawy tolerancji religijnej na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI wieku,
- opisuje okoliczności, zasady, przebieg i następstwa pierwszych wolnych elekcji;

III Wielki wiek XVII

PP:

- definiuje pojęcia: monarchia absolutna i rewolucja angielska,
- wyjaśnia genezę i opisuje następstwa rewolucji angielskich;

PR:

- opisuje proces kształtowania się państwa rosyjskiego w XVII w.;

IV Rzeczpospolita Obojga Narodów w końcu XVI i w XVII w.

PP:

- omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów,
- opisuje sytuację wewnętrzną i położenie międzynarodowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1669-1696,
- definiuje pojęcia: liberum veto, rokosz, oligarchia,
- opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze,
- wyjaśnia przyczyny kryzysów wewnętrznych oraz załamania gospodarczego Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku;

PR:

- wyjaśnia wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania XVII-wiecznych konfliktów Rzeczypospolitej Obojga Narodów,
- przedstawia przebieg wojen toczonych przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów w XVII w., z uwzględnieniem roli wybitnych dowódców i polityków, w tym: Stanisława Żółkiewskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stefana Czarnieckiego, Jana III Sobieskiego,
- opisuje projekty wzmocnienia władzy królewskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w tym: Piotra Skargi, Jana Kazimierza;

V Europa i świat w XVIII w. Epoka oświecenia

PP:

- wyjaśnia główne idee oświecenia i rozpoznaje dokonania epoki w dziedzinie kultury,
- wyjaśnia genezę amerykańskiej wojny o niepodległość,
- wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki rewolucji francuskiej,
- przedstawia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych;

PR:

- opisuje rozwój parlamentaryzmu i rewolucję przemysłową w Anglii;

VI Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVIII w.

PP:

- przedstawia reformy z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta,
- wyjaśnia przyczyny i przedstawia zasięg terytorialny pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej,
- wyjaśnia okoliczności zwołania Sejmu Wielkiego i przedstawia jego reformy, ze szczególnym uwzględnieniem postanowień Konstytucji 3 maja,
- wyjaśnia wpływ konfederacji targowickiej na wybuch wojny z Rosją,
- opisuje zasięg terytorialny drugiego i trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej,
- przedstawia przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku,
- omawia rolę instytucji oświeceniowych (Komisja Edukacji Narodowej, Biblioteka Załuskich, teatr, czasopiśmiennictwo)

PR:

- wyjaśnia znaczenie konfederacji barskiej,
- przedstawia przebieg wojny w obronie Konstytucji 3 maja, z uwzględnieniem roli dowódców,
- wyjaśnia związki oświecenia polskiego z europejskim,
- omawia i ocenia dorobek piśmiennictwa oświeceniowego w służbie Rzeczypospolitej (Hugo Kołłątaja, Stanisława Staszica),
- omawia rolę Stanisława Augusta jako mecenasa sztuki;

VII Europa i ziemie polskie w dobie Napoleona

PP:

- przedstawia sukcesy i porażki wewnętrznej polityki Napoleona,
- przedstawia przykłady zaangażowania się Polaków po stronie Napoleona, z uwzględnieniem Legionów Polskich we Włoszech;

PR:

- wyodrębnia etapy ekspansji Francji i omawia proces tworzenia kolejnych antynapoleońskich koalicji,
- przedstawia przebieg wojny 1809 r. na ziemiach polskich.

Klasa III

Uczeń:

I Europa i świat po kongresie wiedeńskim

PP:

- przedstawia decyzje kongresu wiedeńskiego w odniesieniu do Europy i świata, z uwzględnieniem podziału ziem polskich,
- opisuje funkcjonowanie systemu wiedeńskiego i charakteryzuje próby jego podważenia,
- przedstawia przebieg rewolucji przemysłowej w Europie i Stanach Zjednoczonych oraz wskazuje jej najważniejsze konsekwencje społeczno-gospodarcze,
- omawia najważniejsze prądy kulturowe oraz nurty ideowe I poł. XIX wieku, uwzględniając ich przedstawicieli,
- wyjaśnia pojęcie, genezę i skutki Wiosny Ludów;

PR:

- wyjaśnia założenia doktryny Monroe;

II Ziemie polskie w latach 1815-1848

PP:

- wyjaśnia genezę powstania listopadowego i opisuje jego następstwa,

- opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie,
- wyjaśnia okoliczności wybuchu powstania krakowskiego i opisuje jego skutki, z uwzględnieniem tzw. rabacji galicyjskiej,
- opisuje następstwa Wiosny Ludów na ziemiach polskich i przedstawia udział Polaków w Wiośnie Ludów w Europie;

PR:

- wyjaśnia przyczyny i charakter przemian społecznych i gospodarczych na ziemiach polskich w I poł. XIX w.;

III Europa i świat od połowy XIX wieku

PP:

- wyjaśnia przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych,
- omawia przyczyny, zasięg i następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich, Stanów Zjednoczonych i Japonii,
- przedstawia przemiany gospodarcze w Europie i na świecie,
- wymienia najważniejsze odkrycia naukowe i dokonania techniczne,
- wyjaśnia procesy demokratyzacji ustrojów państw Europy Zachodniej;

PR:

- przedstawia reformy wewnętrzne w państwach zaborczych w II połowie XIX i na początku XX wieku,
- rozpoznaje wybitnych teoretyków i działaczy nowych ideologii,
- opisuje dokonania wybitnych teoretyków i działaczy nowych ideologii,
- wyjaśnia związki ideologii z ruchami narodowyzwolenческими i zjednoczeniowymi, z działalnością partii politycznych oraz związków zawodowych;

IV Ziemie polskie i ich mieszkańcy od połowy XIX wieku

PP:

- wyjaśnia genezę powstania styczniowego i opisuje jego następstwa,
- opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie,
- wyjaśnia cele polityki zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej (w tym ziem zabranych) – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska,
- przedstawia genezę nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy), z uwzględnieniem ich przedstawicieli, w tym: Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego i Wojciecha Korfańskiego,
- wyjaśnia genezę, charakter i skutki rewolucji w latach 1905-1907 w Królestwie Polskim,
- wyjaśnia specyfikę polskiego pozytywizmu oraz twórczości młodopolskiej,

- rozpoznaje dorobek kultury polskiej doby pozytywizmu i Młodej Polski,
- wskazuje przykłady najwybitniejszych dzieł tworzonych ku pokrzepieniu serc,
- rozpoznaje najważniejszych ludzi nauki oraz omawia ich dokonania;

PR:

- opisuje przykłady działalności Polaków w czasie zesłania na Syberii,
- przedstawia rezultaty wystąpień rewolucyjnych;

V Geneza, przebieg i następstwa I wojny światowej

PP:

- wyjaśnia pośrednie i bezpośrednie przyczyny wybuchu wojny, z uwzględnieniem procesu powstawania dwóch przeciwstawnych systemów sojuszy,
- opisuje charakter działań wojennych na różnych frontach,
- wyjaśnia okoliczności przystąpienia USA do wojny i ich rolę w konflikcie,
- przedstawia przyczyny i skutki rewolucji lutowej i październikowej w Rosji,
- wyjaśnia przyczyny klęski państw centralnych i Rosji,
- przedstawia koncepcje polskich ugrupowań politycznych wobec nadciągającego konfliktu światowego;

PR:

- omawia najważniejsze konflikty polityczne i militarne poprzedzające I wojnę światową, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na Bałkanach,
- omawia strategiczne koncepcje prowadzenia wojny i ich realizację,
- przedstawia przebieg działań wojennych na najważniejszych frontach, dostrzegając zależności między nimi,
- opisuje polskie przedsięwzięcia polityczne po stronie państw centralnych i Ententy,
- przedstawia szlak bitewny żołnierzy polskich formacji wojskowych w tym: Łowczówek, Rokitna, Kostiuchnowka, Kaniów, Krzywopłoty, z uwzględnieniem roli dowódców,
- opisuje tragizm losów Polaków wcielonych do armii zaborczych;

VI Świat w okresie międzywojennym

PP:

- przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego,
- wyjaśnia znaczenie układów z Rapallo i Locarno dla ładu międzynarodowego,
- wyjaśnia genezę powstania państwa sowieckiego w okresie międzywojennym,
- wyjaśnia genezę faszyzmu,
- przedstawia ideologiczne, polityczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej,
- wyjaśnia wpływ polityki hitlerowskich Niemiec na rozbijanie systemu wersalskiego,

- definiuje pojęcie polityki appeasementu,
- wyjaśnia genezę paktu Ribbentrop-Mołotow i przedstawia jego postanowienia;

PR:

- przedstawia postanowienia traktatów pokojowych podpisanych z sojusznikami Niemiec,
- wyjaśnia przyczyny wielkiego kryzysu gospodarczego i ocenia skuteczność metod jego zwalczania na świecie,
- wyjaśnia rolę ideologii w systemach totalitarnych i zjawisko kultu jednostki,
- wyjaśnia przyczyny i opisuje przejawy kryzysu demokracji w okresie międzywojennym;

VII II Rzeczpospolita

PP:

- przedstawia postanowienia konferencji pokojowej w Paryżu dotyczące Polski,
- wyjaśnia przyczyny przewrotu majowego,
- przedstawia dokonania pierwszych lat odbudowy (m.in. reformy Władysława Grabskiego i unifikacja państwa),
- omawia skutki światowego kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich,
- rozpoznaje osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki z okresu II Rzeczypospolitej oraz ich twórców;

PR:

- wyjaśnia wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania odzyskania niepodległości przez Polskę,
- opisuje genezę i przebieg wojny polsko-bolszewickiej oraz jej powiązanie z kwestią ukraińską i litewską,
- dostrzega obecność Polonii poza granicami kraju, z uwzględnieniem roli Związku Polaków w Niemczech,
- opisuje proces upowszechniania oświaty w II Rzeczypospolitej.

Klasa IV LO / 4 i 5 technikum

Uczeń:

I II wojna światowa

PP:

- wyjaśnia cele wojenne hitlerowskich Niemiec i ZSRS,
- przedstawia podział ziem polskich między okupantów,
- wskazuje przykłady współpracy między okupantami,
- wyjaśnia znaczenie powołania polskich władz państwowych i sił zbrojnych na uchodźstwie,

- wyjaśnia przyczyny przegrania przez Polskę wojny obronnej,
- omawia współpracę hitlerowskich Niemiec i ZSRS w latach 1939-1941,
- wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi,
- opisuje uwarunkowania militarne i polityczne konferencji Wielkiej Trójki (Teheran, Jałta, Poczdam) i przedstawia ich ustalenia,
- przedstawia prawno-ustrojowe regulacje okupacyjnych władz, dotyczące terytorium państwa polskiego i zamieszkującej tam ludności,
- przedstawia realia życia codziennego w okupowanej Polsce,
- wyjaśnia przyczyny i rozmiary konfliktu polsko-ukraińskiego, w tym ludobójstwa ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej,
- wyjaśnia i omawia sposoby upamiętnienia zbrodni obu okupantów oraz heroizmu Polaków na przykładach: a) Muzeum Powstania Warszawskiego, b) Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, c) Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu,
- przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji Żydów oraz innych grup etnicznych i społecznych, prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie,
- opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim,
- omawia działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie,
- przedstawia przykłady bohaterstwa żołnierzy polskich na frontach II wojny światowej, w tym: bitwę o Narvik, bitwę o Anglę, bitwę pod Tobrukiem, bitwę o Monte Cassino, bitwę pod Falaise, bitwę o Arnhem, bitwę o Kołobrzeg, bitwę o Brede,
- wyjaśnia uwarunkowania akcji „Burza”;

PR:

- przedstawia polską strategię obrony i rozmieszczenie wojsk,
- przedstawia zachowania aliantów wobec agresji hitlerowskich Niemiec,
- omawia narodziny i działalność Wielkiej Koalicji,
- wyjaśnia rolę okupantów w zaognianiu trudnych relacji polsko-litewskich i polsko-ukraińskich,
- wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu,
- przedstawia rasistowską i antysemicką politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową,
- przedstawia i omawia działania rządu Rzeczypospolitej Polskiej wobec tragedii Zagłady, z uwzględnieniem misji Jana Karskiego i roli „Żegoty”,
- opisuje położenie rządu Rzeczypospolitej Polskiej na arenie międzynarodowej,
- opisuje walki na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej, w tym: o Lwów, o Wilno,

- dostrzega tragizm losów twórców zaangażowanych w niepodległościową konspirację, w tym: Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Tadeusza Gajcego i Zygmunta Rumla;

II Świat w epoce zimnej wojny

PP:

- wyjaśnia cele i strukturę Organizacji Narodów Zjednoczonych,
- opisuje przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej i wyjaśnia genezę zimnej wojny (z uwzględnieniem wojny w Korei),
- omawia proces sowietyzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej,
- wyjaśnia genezę NATO i Układu Warszawskiego i charakteryzuje oba bloki polityczno-wojskowe,
- opisuje wydarzenia w NRD w 1953 roku i na Węgrzech w 1956 roku i Czechosłowacji w 1968 roku,
- wyjaśnia genezę procesów dekolonizacyjnych w Azji i Afryce,
- wyjaśnia przyczyny i przedstawia skutki konfliktów zimnowojennych, w tym wojny w Wietnamie, kryzysu kubańskiego oraz wojny w Afganistanie,
- wyjaśnia charakter konfliktów na Bliskim Wschodzie, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu arabsko-izraelskiego,
- opisuje rozwój nowych środków komunikacji społecznej i ocenia ich znaczenie;

PR:

- wyjaśnia okoliczności utworzenia państwa Izrael i genezę konfliktu arabsko-izraelskiego,
- omawia przemiany w Chinach po II wojnie światowej,
- przedstawia przemiany kulturowe i cywilizacyjne na świecie w latach zimnej wojny,
- opisuje przebieg i specyfikę konfliktów w Wietnamie oraz wojen arabsko-izraelskich,
- omawia przemiany w Chinach po śmierci Mao Zedonga,
- wyjaśnia przyczyny i uwarunkowania rozwoju terroryzmu w Europie i na świecie,
- dostrzega problem biedy we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem państw Południa,
- wyjaśnia rolę religii we współczesnym świecie, w tym znaczenie Soboru Watykańskiego II dla działalności Kościoła katolickiego w świecie i idei ekumenizmu;

III Polska po 1945 r.

PP:

- opisuje straty demograficzne, gospodarcze i kulturowe po II wojnie światowej,
- omawia działalność opozycji legalnej oraz podziemia antykomunistycznego, w tym: Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość (WiN), Narodowego Zjednoczenia Wojskowego (NZW),
- opisuje represje sowieckiego i polskiego aparatu bezpieczeństwa (w tym: obława augustowska),
- przedstawia proces sowietyzacji kraju na płaszczyźnie ustrojowej, gospodarczo-społecznej i kulturowej,
- omawia skutki terroru stalinowskiego w Polsce,
- wyjaśnia przyczyny i następstwa poznańskiego czerwca oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 roku,
- opisuje formy i skutki prześladowania Kościoła katolickiego,
- wyjaśnia genezę i następstwa kryzysów społecznych w latach: 1968, 1970 i 1976,
- wyjaśnia społeczno-polityczną rolę Kościoła katolickiego,
- wyjaśnia przyczyny i następstwa strajków w 1980 roku,
- wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego, opisuje jego specyfikę oraz społeczne, gospodarcze i polityczne skutki,
- wyjaśnia przyczyny zawarcia porozumienia okrągłego stołu opisuje i ocenia jego skutki;

PR:

- omawia sytuację polskiej emigracji politycznej i działalność rządu Rzeczypospolitej na uchodźstwie,
- wyjaśnia założenia propagandy komunistycznej,
- wyjaśnia rolę radia „Wolna Europa” wobec propagandy komunistycznej,
- opisuje postawy społeczne od negacji i oporu po przystosowanie i współpracę,
- wyjaśnia znaczenie obchodów milenijnych w roku 1966, z uwzględnieniem roli prymasa Stefana Wyszyńskiego,
- rozpoznaje najważniejsze postacie „Solidarności” (z perspektywy ogólnopolskiej i lokalnej),
- opisuje i ocenia politykę władz PRL względem Kościoła w latach 80.,
- opisuje wpływ Kościoła katolickiego na ruch społeczny Polaków;

IV Polska i świat u progu nowego tysiąclecia

PP:

- opisuje konflikty na terenie byłej Jugosławii oraz wojny czeczeńskie,
- przedstawia proces rozpadu Układu Warszawskiego i odzyskiwania suwerenności przez Polskę,

- opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989-1997, wyjaśnia ich międzynarodowe uwarunkowania,
- wyjaśnia kontrowersje wokół problemu dekomunizacji i lustracji;

PR:

- wyjaśnia przyczyny rosnącego znaczenia Chin w świecie współczesnym.

Program ma na celu rozwijanie społecznych i obywatelskich umiejętności ucznia.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Klasa I

Uczeń:

I Początki ludzkiej cywilizacji

PP:

- porównuje uwarunkowania geograficzne rozwoju cywilizacji na Bliskim i Dalekim Wschodzie,
- charakteryzuje organizację państw i strukturę społeczeństw w cywilizacjach starożytnego Bliskiego Wschodu,
- charakteryzuje wierzenia ludów tworzących cywilizacje starożytnego Bliskiego i Dalekiego Wschodu, z uwzględnieniem judaizmu;

PR:

- charakteryzuje nauki pomocnicze historii,
- analizuje różne oceny historiografii, dotyczące dziejów ojczystych i powszechnych,
- charakteryzuje pradzieje ludzkości z podziałem na epoki,
- charakteryzuje organizację państw i strukturę społeczeństw w cywilizacjach starożytnego Dalekiego Wschodu,
- porównuje systemy prawne i etyczne cywilizacji starożytnego Bliskiego i Dalekiego Wschodu;

II Starożytna Grecja

PP:

- charakteryzuje geograficzne warunki ukształtowania się cywilizacji greckiej,
- porównuje organizację społeczeństwa Aten i Sparty oraz formy ustrojowe greckich polis,
- opisuje różne formy ekspansji w świecie greckim (kolonizację grecką i fenicką, wojny grecko-perskie i ekspansję Aleksandra Macedońskiego),
- charakteryzuje religię starożytnych Greków;

PR:

- porównuje geograficzne uwarunkowania narodzin cywilizacji starożytnego Wschodu i Grecji,
- charakteryzuje kulturę kreteńską i mykeńską,
- ocenia funkcjonowanie demokracji w Atenach czasów Peryklesa;

III Starożytny Rzym

PP:

- charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne (w tym problem niewolnictwa) w państwie rzymskim doby republiki oraz cesarstwa, z uwzględnieniem roli Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta,
- omawia charakter ekspansji rzymskiej i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego,
- charakteryzuje wierzenia religijne starożytnych Rzymian;

PR:

- charakteryzuje organizację armii oraz etapy ekspansji rzymskiej;

IV Wczesne średniowiecze – do końca X w.

PP:

- lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie i charakteryzuje jego osiągnięcia w zakresie kultury,
- charakteryzuje główne zasady islamu,
- opisuje charakterystyczne cechy kultury arabskiej i rozpoznaje jej najważniejsze osiągnięcia,
- charakteryzuje ideę cesarstwa karolińskiego i porównuje ją z ideą cesarstwa Ottonów,
- opisuje proces tworzenia się państw w Europie, z uwzględnieniem ich christianizacji,
- charakteryzuje funkcjonowanie władzy, struktur społecznych i gospodarki w systemie feudalnym,
- rozpoznaje tendencje centralistyczne i decentralistyczne w życiu politycznym państwa polskiego w X wieku;

PR:

- charakteryzuje etapy ekspansji Arabów i ocenia ich politykę wobec ludności podbitej,
- charakteryzuje kierunki ekspansji Normanów i ocenia jej skutki,
- ocenia znaczenie renesansu karolińskiego dla rozwoju kultury europejskiej;

V Europa i Polska w okresie pełnego średniowiecza – XI-XIII w.

PP:

- charakteryzuje polityczne, społeczno-gospodarcze i religijne uwarunkowania wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej i rekonkwisty,

- opisuje charakterystyczne przejawy ożywienia społeczno-gospodarczego w Europie XI-XIII w.,
- charakteryzuje realia życia codziennego w średniowiecznym mieście i wsi,
- rozpoznaje tendencje centralistyczne i decentralistyczne w życiu politycznym państwa polskiego w X-XII w.,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w X-XII w.,
- ocenia społeczno-kulturowe skutki kolonizacji na prawie niemieckim,
- charakteryzuje proces przewyciężenia rozbitcia politycznego ziem polskich, ze wskazaniem na rolę władców i Kościoła,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z okresu rozbitcia dzielnicowego i dziejów Europy;

PR:

- charakteryzuje i ocenia rolę zakonów w średniowiecznej Europie,
- charakteryzuje genezę, rozwój i rolę średniowiecznych miast, z uwzględnieniem miejskich republik kupieckich,
- charakteryzuje organizację państwa wczesnopiastowskiego,
- dokonuje bilansu panowania władców piastowskich (do 1138 r.),
- charakteryzuje spór Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem,
- charakteryzuje przebieg walk o tron senioralny w kontekście postanowień tzw. testamentu Bolesława Krzywoustego,
- porównuje zasady kolonizacji na prawie polskim i na prawie niemieckim,
- charakteryzuje proces formowania się społeczeństwa stanowego w Polsce;

VI Schyłek średniowiecza w Europie i Polsce – XIV – poł. XV w.

PP:

- charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w Europie w późnym średniowieczu,
- charakteryzuje następstwa upadku Cesarstwa Bizantyjskiego i ekspansji tureckiej dla Europy,
- charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w XIV-XV w.,
- charakteryzuje i ocenia stosunki polsko-krzyżackie na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i kulturowej,
- określa znaczenie chrześcijaństwa w obrządku łacińskim dla rozwoju kultury polskiej;

PR:

- charakteryzuje kryzysy polityczne, społeczne i religijne późnego średniowiecza,
- ocenia znaczenie unii polsko-litewskiej z perspektywy obu narodów,

- rozpoznaje przejawy wielokulturowości na ziemiach polskich w XIV-XV w., z uwzględnieniem stosunku Kazimierza Wielkiego do diaspory żydowskiej,
- dokonuje bilansu panowania władców panujących w Polsce w XIV i XV w.,
- ocenia politykę dynastyczną Jagiellonów w XV w.,
- charakteryzuje przemiany życia religijnego w okresie średniowiecza.

Klasa II

Uczeń:

I. U początków nowożytnej Europy

PP:

- opisuje udział poszczególnych państw europejskich w podziale Nowego Świata w XVI-XVIII w.,
- charakteryzuje sztukę renesansową,
- opisuje mapę polityczną i wyznaniową Europy w XVI wieku,
- przedstawia drogę do nowego modelu monarchii europejskich w epoce nowożytnej,
- charakteryzuje konflikty polityczne w Europie, z uwzględnieniem ekspansji tureckiej;

PR:

- charakteryzuje cywilizacje prekolumbijskie,
- analizuje i interpretuje teksty obrazujące myśl filozoficzną i polityczną doby renesansu,
- porównuje najważniejsze wyznania protestanckie,
- charakteryzuje najważniejsze wojny religijne,
- ocenia kontrreformacyjne działania Kościoła katolickiego.

II Złoty wiek państwa polsko-litewskiego

PP:

- opisuje zmiany terytorialne państwa polsko-litewskiego i charakteryzuje jego stosunki z sąsiadami w XVI wieku,
- ocenia funkcjonowanie demokracji szlacheckiej,
- omawia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego (gospodarka folwarczno-pańszczyźniana) na tle europejskim,
- charakteryzuje ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów w świetle postanowień unii lubelskiej,
- charakteryzuje działania Stefana Batorego w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów państwa polsko-litewskiego w XVI w. z wydarzeniami europejskimi,

- ocenia dorobek polskiej myśli politycznej doby renesansu,
- rozpoznaje dokonania twórców polskiego odrodzenia w dziedzinie kultury;

PR:

- ocenia rozwiązanie problemu państw zakonnych w Prusach i Inflantach,
- charakteryzuje ruch egzekucyjny szlachty (wskazując przedstawicieli) i ocenia jego znaczenie dla rozwoju parlamentaryzmu w państwie polsko-litewskim,
- charakteryzuje stosunki wewnętrzne w Koronie i na Litwie, uwzględniając rozwarstwienie stanu szlacheckiego,
- charakteryzuje główne nurty reformacji w państwie polsko-litewskim,
- ocenia sytuację gospodarczą państwa ostatnich Jagiellonów,
- ocenia kulturową rolę Polski w przeniesieniu wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie,
- charakteryzuje działania kontrreformacyjne ze strony Kościoła katolickiego i władz państwowych,
- ocenia polityczną rolę wybitnych postaci okresu pierwszych wolnych elekcji,
- charakteryzuje sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej na początku panowania Zygmunta III Wazy,
- analizuje i interpretuje fragmenty dzieł pisarzy politycznych polskiego odrodzenia,
- ocenia wpływ reformacji i kontrreformacji na rozwój kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów,
- charakteryzuje związki renesansu polskiego z europejskim;

III Wielki wiek XVII

PP:

- przedstawia drogę do nowego modelu monarchii europejskich w epoce nowożytnej, z uwzględnieniem charakterystyki i oceny absolutyzmu francuskiego,
- charakteryzuje konflikty polityczne w Europie, z uwzględnieniem ekspansji tureckiej i charakteru wojny trzydziestoletniej,
- opisuje przemiany w kulturze europejskiej w XVII wieku;

PR:

- porównuje ewolucję ustroju Francji i Anglii w XVII w.,
- charakteryzuje przemiany kapitalistyczne w życiu gospodarczym Europy Zachodniej XVI-XVII w.,
- charakteryzuje sztukę barokową;

IV Rzeczpospolita Obojga Narodów w końcu XVI i w XVII w.

PP:

- ocenia znaczenie bitwy pod Wiedniem dla losów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Europy,

- charakteryzuje zmiany granic Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Europy i świata w XVII wieku,
- ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim w XVII wieku,
- rozpoznaje dokonania twórców epoki baroku powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów;

PR:

- charakteryzuje udział poszczególnych stanów w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej Obojga Narodów,
- ocenia projekty wzmocnienia władzy królewskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w tym: Piotra Skargi, Jana Kazimierza,
- charakteryzuje cechy sztuki barokowej i opisuje sarmatyzm jako ideologię i styl życia szlachty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów;

V Europa i świat w XVIII w. Epoka oświecenia

PP:

- charakteryzuje postęp techniczny i przemiany kapitalistyczne w Europie Zachodniej,
- charakteryzuje absolutyzm oświecony na przykładach państw sąsiadujących z Rzeczpospolitą Obojga Narodów,
- charakteryzuje proces modernizacji Rosji w XVIII w. i rosyjską ideę imperium,
- charakteryzuje następstwa amerykańskiej wojny o niepodległość,
- charakteryzuje ustrój Stanów Zjednoczonych w świetle założeń konstytucji amerykańskiej,
- ocenia znaczenie rewolucji amerykańskiej i francuskiej z perspektywy politycznej, gospodarczej i społecznej,

PR:

- analizuje i interpretuje fragmenty tekstów myślicieli oświeceniowych,
- charakteryzuje sztukę klasycystyczną,
- charakteryzuje najważniejsze konflikty polityczne w Europie i na świecie w XVIII w.,
- ocenia rolę przywódców rewolucji amerykańskiej i francuskiej,
- charakteryzuje etapy rewolucji francuskiej i wyjaśnia specyfikę okresu jacobinistycznego,
- ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Francji w dobie Dyktatoratu;

VI Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVIII w.

PP:

- opisuje i ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej w czasach saskich,
- charakteryzuje politykę Rosji, Prus i Austrii wobec Rzeczypospolitej, wskazując przejawy osłabienia suwerenności państwa polskiego,
- charakteryzuje przebieg powstania kościuszkowskiego, z uwzględnieniem roli jego przywódców,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej w XVIII wieku z wydarzeniami w Europie i na świecie,
- rozpoznaje dokonania przedstawicieli polskiego oświecenia w dziedzinie kultury,
- rozpoznaje i charakteryzuje najważniejsze zabytki architektury i sztuki doby oświecenia w Polsce;

PR:

- charakteryzuje i ocenia projekty naprawy Rzeczypospolitej w I poł. XVIII w., w tym: Stanisława Leszczyńskiego, Stanisława Konarskiego,
- ocenia znaczenie polsko-saskiej unii personalnej i rolę panujących,
- charakteryzuje położenie międzynarodowe i sytuację wewnętrzną Rzeczypospolitej po pierwszym rozbiore,
- porównuje polskie rozwiązania konstytucyjne z amerykańskimi i francuskimi,
- ocenia postać Tadeusza Kościuszki jako pierwszego polskiego nowożytnego bohatera narodowego,
- porównuje politykę państw zaborczych na zagarniętych ziemiach Rzeczypospolitej,
- charakteryzuje wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII w.;

VII Europa i ziemie polskie w dobie Napoleona

PP:

- charakteryzuje walkę Francji o dominację w Europie,
- charakteryzuje genezę, ustrój i dzieje Księstwa Warszawskiego,
- ocenia znaczenie epoki napoleońskiej dla losów Francji i Europy;

PR:

- ocenia postać księcia Józefa Poniatowskiego,
- ocenia stosunek Napoleona do sprawy polskiej.

Klasa III

Uczeń:

I Europa i świat po kongresie wiedeńskim

PP:

- charakteryzuje wojnę krymską i jej następstwa;

PR:

- ocenia rolę Świętego Przymierza,
- charakteryzuje ruchy społeczne i niepodległościowe w I poł. XIX w.,
- charakteryzuje proces powstawania niepodległych państw w Ameryce Łacińskiej,
- charakteryzuje przebieg Wiosny Ludów w Europie;

II Ziemie polskie w latach 1815-1848

PP:

- charakteryzuje sytuację polityczną, społeczno-gospodarczą i kulturową Królestwa Polskiego, ziem zabranych, zaboru pruskiego i austriackiego,
- rozpoznaje i charakteryzuje dorobek kultury polskiej I poł. XIX wieku;

PR:

- charakteryzuje ruch spiskowy na ziemiach polskich,
- prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące powstania listopadowego i roli jego przywódców,
- porównuje programy głównych obozów Wielkiej Emigracji, rozpoznając ich przedstawicieli,
- charakteryzuje różnice między klasycyzmem i romantyzmem;

III Europa i świat od połowy XIX w.

PP:

- porównuje procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec w XIX wieku,
- charakteryzuje procesy migracyjne,
- charakteryzuje nowe prądy ideowe i kulturowe, ruch emancypacyjny kobiet, przemiany obyczajowe i początki kultury masowej,
- charakteryzuje różne formy zorganizowanej działalności robotników;

PR:

- charakteryzuje podział polityczny świata u schyłku XIX w.,
- charakteryzuje proces modernizacji Japonii,
- charakteryzuje odrodzenie się idei sportu olimpijskiego;

IV Ziemie polskie i ich mieszkańcy od połowy XIX w.

PP:

- charakteryzuje organizację polskiego państwa podziemnego w okresie powstania styczniowego, z uwzględnieniem roli jego przywódców, w tym Romualda Traugutta,
- przedstawia problem uwłaszczenia chłopów w zaborze rosyjskim oraz porównuje z procesem uwłaszczeniowym w pozostałych zaborach,

- porównuje metody polityki zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej (w tym ziem zabranych) – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska,
- porównuje zmiany zachodzące w sytuacji społeczno-gospodarczej w trzech zaborach,
- charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców,
- charakteryzuje proces formowania się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków i innych grup narodowych zamieszkujących tereny dawnej Rzeczypospolitej,
- dostrzega znaczenie języka, wiary, edukacji dla podtrzymania świadomości narodowej,
- rozpoznaje przejawy odradzania się polskości na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach;

PR:

- ocenia znaczenie powstania styczniowego dla kształtowania się nowoczesnego narodu polskiego,
- charakteryzuje rozwój przemysłowy ziem polskich, z uwzględnieniem urbanizacji,
- charakteryzuje nowe klasy i warstwy społeczne,
- porównuje programy nowoczesnych ruchów politycznych i charakteryzuje dokonania najważniejszych przedstawicieli tych ruchów,
- porównuje przyczyny i przebieg rewolucji w latach 1905-1907 w Rosji i w Królestwie Polskim,
- ocenia znaczenie rezultatów wystąpień rewolucyjnych w latach 1905-1907 w Rosji i w Królestwie Polskim,
- charakteryzuje podstawy ideowe i program polskiego pozytywizmu,
- charakteryzuje różne nurty w sztuce na przełomie XIX i XX w.,
- ocenia rolę kultury polskiej w dziele zachowania tożsamości narodowej przez Polaków w dobie rusyfikacji i germanizacji;

V Geneza, przebieg i następstwa I wojny światowej

PP:

- omawia stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej w przededniu i po wybuchu wojny,
- analizuje umiędzynarodowienie sprawy polskiej (m.in. akt 5 listopada, rola USA i rewolucji rosyjskich, deklaracja z 3 czerwca 1918 r.),
- charakteryzuje przykłady zaangażowania militarne Polaków podczas wojny, ze szczególnym uwzględnieniem losów Legionów;

PR:

- charakteryzuje sytuację ludności cywilnej, z uwzględnieniem przykładów eksterminacji,

- charakteryzuje przykłady politycznych działań państwowotwórczych i wymienia ich liderów,
- ocenia skalę zniszczeń wojennych na ziemiach polskich;

VI Świat w okresie międzywojennym

PP:

- analizuje cywilizacyjne i kulturowe następstwa wojny,
- ocenia straty wojenne, wylicza społeczne i gospodarcze następstwa wojny,
- charakteryzuje słabe strony ładu wersalskiego,
- charakteryzuje cele Ligi Narodów,
- charakteryzuje wielki kryzys gospodarczy,
- rozpoznaje dorobek okresu międzywojennego w dziedzinie kultury i nauki,
- charakteryzuje politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa sowieckiego w okresie międzywojennym,
- charakteryzuje faszystowskie Włochy,
- charakteryzuje drogę Adolfa Hitlera do władzy w Niemczech,
- charakteryzuje politykę wewnętrzną i zagraniczną III Rzeszy w latach trzydziestych,
- porównuje funkcjonowanie aparatu terroru w ZSRS i III Rzeszy,
- charakteryzuje politykę appeasementu;

PR:

- ocenia funkcjonowanie Ligi Narodów i skutki amerykańskiego izolacjonizmu,
- ocenia sytuację Niemiec w latach dwudziestych,
- charakteryzuje przemiany cywilizacyjne na świecie w okresie międzywojennym,
- porównuje systemy totalitarne, charakteryzując ich imperialne cele,
- charakteryzuje państwa autorytarne w Europie i na świecie,
- ukazuje skalę wewnętrznych represji w ZSRS w latach 30. (w tym tzw. operację polską NKWD 1937-1938),
- charakteryzuje proces marginalizowania Ligi Narodów przez państwa niedemokratyczne,
- charakteryzuje i ocenia ekspansję Włoch oraz wojnę domową w Hiszpanii i jej uwarunkowania;

VII II Rzeczpospolita

PP:

- analizuje proces formowania się centralnego ośrodka władzy państwowej (od październikowej deklaracji Rady Regencyjnej do małej konstytucji z 1919 r.),
- charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy z Niemcami, z uwzględnieniem powstania wielkopolskiego, powstań śląskich i plebiscytów,

- charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem wojny polsko-bolszewickiej,
- porównuje kształt terytorialny I i II Rzeczypospolitej,
- charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r.,
- charakteryzuje przebieg przewrotu majowego oraz ocenia skutki ustrojowe (nowela sierpniowa, konstytucja kwietniowa z 1935 r.),
- ocenia wpływ Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków na kształt II Rzeczypospolitej,
- porównuje wizje Polski Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków,
- charakteryzuje życie polityczne w Polsce w czasie rządów sanacyjnych,
- ocenia rolę wybitnych postaci w odbudowie niepodległej Polski i kształtowaniu jej ustroju,
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski, Europy i świata w okresie międzywojennym,
- charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń, uwzględniając zaborowe „dziedzictwo”,
- charakteryzuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, uwzględniając jego wielonarodowy, wielokulturowy i wieloreligijny charakter,
- ocenia dokonania pierwszych lat odbudowy (m.in. reformy Władysława Grabskiego i unifikacja państwa),
- charakteryzuje i ocenia osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej z lat 30. (m.in. reformy Eugeniusza Kwiatkowskiego),
- charakteryzuje zróżnicowanie kulturowe II Rzeczypospolitej;

PR:

- ocenia z perspektywy polskiej i europejskiej polityczne i cywilizacyjne znaczenie bitwy warszawskiej,
- charakteryzuje proces formowania się granic z Czechosłowacją i Litwą,
- porównuje ustrój i rzeczywistość polityczną w II Rzeczypospolitej przed i po przewrocie majowym,
- charakteryzuje dynamikę zmian na polskiej scenie politycznej w okresie międzywojennym,
- ocenia skuteczność polskiej polityki zagranicznej w okresie międzywojennym,
- analizuje politykę wewnętrzną władz i postawy społeczeństwa II Rzeczypospolitej wobec zagrożenia wojennego,
- charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w II Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem problemu reformy rolnej,
- analizuje stosunki narodowościowe i religijne na obszarze II Rzeczypospolitej,

- ocenia politykę gospodarczą i społeczną władz II Rzeczypospolitej,
- ocenia dorobek II Rzeczypospolitej w dziedzinie kultury, nauki i sportu na tle europejskim,
- charakteryzuje przejawy kultury masowej w Polsce międzywojennej.

Klasa IV LO / 4 i 5 technikum

Uczeń:

I II wojna światowa

PP:

- charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej,
- charakteryzuje etapy wojny obronnej, podaje przykłady bohaterstwa obrońców, w tym: Westerplatte, Poczty Polskiej, Mokrej, Wizny, bitwy nad Bzurą, Warszawy, Kocka i zbrodni wojennych dokonanych przez agresorów, w tym w: Wieluniu, Bydgoszczy, Katowicach, Grodnie,
- charakteryzuje etapy agresji i aneksji obu totalitarnych mocarstw,
- sytuuje w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne),
- charakteryzuje politykę hitlerowskich Niemiec na terenach okupowanej Europy
- wymienia i charakteryzuje przykłady największych zbrodni niemieckich i sowieckich (m.in. Auschwitz, Palmiry, Piaśnica, Ponary, Katyń, Miednoje, Charków),
- porównuje system sowieckich i niemieckich obozów pracy, obozów koncentracyjnych oraz obozów zagłady oraz omawia kwestie deportacji i wysiedleń ludności oraz jej planowanego wyniszczenia,
- charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym: Witolda Pileckiego, Maksymiliana Marii Kolbego,
- charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada),
- rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Babi Jar),
- charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, na przykładzie Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów,

- ocenia znaczenie układu Sikorski-Majski dla obywateli polskich znajdujących się pod okupacją sowiecką,
- analizuje politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej,
- charakteryzuje organizację i cele Polskiego Państwa Podziemnego,
- charakteryzuje polityczną i militarną działalność Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych i Batalionów Chłopskich; wskazuje różne formy oporu wobec okupantów,
- charakteryzuje powstanie warszawskie (uwarunkowania polityczne, przebieg walk, następstwa powstania, postawę aliantów i Związku Sowieckiego),
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w okresie II wojny światowej z wydarzeniami w Europie i na świecie;

PR:

- porównuje potencjał walczących stron w wojnie obronnej Polski w 1939 roku,
- ocenia zachowanie dowódców (m.in. Edwarda Rydza-Śmigłego, Henryka Sucharskiego, Juliana Filipowicza, Władysława Raginisa, Stanisława Dąbka, Tadeusza Kutrzebę, Franciszka Kleeberga), żołnierzy, polityków, w tym Ignacego Mościckiego, Stefana Starzyńskiego i ludności cywilnej podczas wojny obronnej w 1939 r.,
- charakteryzuje materialne i demograficzne skutki przegranej wojny obronnej,
- ocenia zachowania aliantów wobec agresji hitlerowskich Niemiec,
- charakteryzuje przebieg działań wojennych na Dalekim Wschodzie i na innych frontach II wojny światowej,
- charakteryzuje sytuację ludności cywilnej oraz jeńców wojennych, z uwzględnieniem przykładów eksterminacji,
- charakteryzuje polityczne, gospodarczo-społeczne oraz kulturowe skutki II wojny światowej,
- porównuje i ocenia założenia i metody polityki III Rzeszy i Związku Sowieckiego w okupowanej Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem eksterminacji inteligencji i duchowieństwa,
- rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoah, Porajmos),
- ocenia rolę wielkich postaci polskiej polityki z okresu II wojny światowej, w tym: Władysława Sikorskiego, Stefana Grota-Roweckiego, Władysława Andersa, Stanisława Mikołajczyka, Kazimierza Sosnkowskiego, Leopolda Okulickiego,
- charakteryzuje losy armii gen. Władysława Andersa,
- sytuuje w czasie i przestrzeni działania polskich formacji wojskowych na różnych frontach II wojny światowej,
- ocenia rolę wielkich postaci polskiej polityki z okresu II wojny światowej,

- przywołuje różne oceny historyków na temat powstania warszawskiego;

II Świat w epoce zimnej wojny

PP:

- charakteryzuje polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe skutki II wojny światowej,
- charakteryzuje zmiany na mapie politycznej Europy i świata,
- charakteryzuje rolę Organizacji Narodów Zjednoczonych w powojennym świecie,
- charakteryzuje powojenny problem niemiecki,
- charakteryzuje zmiany w ZSRS po śmierci Stalina,
- charakteryzuje genezę i etapy integracji europejskiej,
- charakteryzuje i wyjaśnia znaczenie najważniejszych przemian naukowo-technicznych na świecie po II wojnie światowej,
- analizuje najważniejsze przemiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej,
- charakteryzuje zjawisko rewolucji obyczajowej i ruchów młodzieżowych, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń 1968 roku;

PR:

- charakteryzuje skutki II wojny światowej, w tym problem osądzenia ludobójstwa (sąd w Norymberdze), użycia broni atomowej, współistnienia państw demokratycznych z państwami totalitarnymi,
- ocenia działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych w powojennym świecie,
- charakteryzuje system maoistowski,
- ocenia skutki konfliktów w Wietnamie oraz wojen arabsko-izraelskich,
- charakteryzuje tzw. rok Afryki,
- charakteryzuje najważniejsze współczesne zagrożenia cywilizacyjne,
- charakteryzuje rolę kultury masowej i sportu we współczesnym świecie;

III Polska po 1945 r.

PP:

- porównuje obszar państwa polskiego przed i po II wojnie światowej,
- charakteryzuje okoliczności i etapy przejmowania władzy w Polsce przez komunistów,
- charakteryzuje losy żołnierzy wyklętych/niezlomnych,
- charakteryzuje okres odbudowy oraz ocenia projekt reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu i handlu,
- ocenia skutki terroru stalinowskiego w Polsce,

- charakteryzuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL i stopień uzależnienia od ZSRS; opisuje proces industrializacji i funkcjonowanie gospodarki planowej,
- charakteryzuje i ocenia działalność opozycji politycznej w latach 1976-1980,
- ocenia rolę papieża Jana Pawła II i jego wpływ na przemiany w Polsce i krajach sąsiednich,
- charakteryzuje ruch społeczny „Solidarność” i ocenia jego wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce i w Europie,
- charakteryzuje postawy Polaków wobec stanu wojennego, przedstawia formy oporu społecznego oraz ocenia rolę ks. Jerzego Popiełuszki i okoliczności jego śmierci,
- rozpoznaje największe powojenne polskie osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki, z uwzględnieniem twórczości emigracyjnej;

PR:

- ocenia następstwa społeczno-gospodarczych zmian granic państwa polskiego,
- charakteryzuje cechy sztuki socrealizmu,
- ocenia efekty społeczne i gospodarcze planu sześcioletniego,
- charakteryzuje przejawy odwilży popaździernikowej,
- charakteryzuje osiągnięcia polskich twórców kultury, ludzi nauki i sportowców w latach 60. i 70.,
- ocenia międzynarodową reakcję na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce,
- charakteryzuje realia życia codziennego w PRL lat 80.;

IV Polska i świat u progu nowego tysiąclecia

PP:

- charakteryzuje proces rozpadu ZSRS i określa jego następstwa,
- charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989-1991,
- charakteryzuje kontynuację procesu integracji w Europie i przedstawia główne etapy rozwoju Unii Europejskiej,
- ocenia proces transformacji ustrojowej i gospodarczej,
- charakteryzuje i ocenia polską politykę zagraniczną (w tym przystąpienie Polski do NATO i do Unii Europejskiej);

PR:

- porównuje proces obalania komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i transformacji ustrojowej tych państw,
- charakteryzuje nowe zagrożenia dla ładu międzynarodowego,
- charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturowe lat 90.,
- charakteryzuje polityczne spory o kształt wolnej Polski,
- ocenia społeczne koszty transformacji,

- charakteryzuje stosunki Polski z państwami sąsiednimi.

Postawy i nawyki

Celem programu jest kształtowanie i wzmacnianie następujących postaw uczniów:

- obywatelskich, patriotycznych i społecznych,
- kształtowanie poczucia tożsamości narodowej,
- przywiązania do historii i tradycji narodowej,
- szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoświatowego,
- ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji,
- odpowiedzialności za własne wybory i decyzje,
- podejmowanie działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego,
- wychowanie w duchu tolerancji i szacunku dla drugiego człowieka,
- współpracy w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym,
- odczuwanie więzi ze wspólnotą lokalną, narodową oraz unijną,
- kształtowanie polskiej tożsamości kulturowej,
- budzenie emocjonalnego stosunku do dziejów ojczystych,
- kształtowanie wyodrębnionych przez starożytnych podstawowych wartości: dobra, prawdy i piękna,
- poszanowania wspólnego dobra,
- szacunku dla postaci i wydarzeń z przeszłości,
- dokonywania mądrego wyboru,
- poszanowania świąt narodowych i symboli państwowych,
- przynależności regionalnej, narodowej i europejskiej,
- szukania form współpracy i porozumienia z innymi,
- otwartości na odmienne poglądy, obyczaje i różnorodność kulturową,
- odpowiedzialności za ochronę, rozwój i przekazanie wartości dziedzictwa kulturowego,
- poczucia przynależności do kraju, regionu i Europy,
- rozwijania u uczniów szacunku dla wiedzy,
- wyrabiania pasji poznawania świata,
- budzenie poczucia więzi z małą ojczyzną i regionem,
- rozwijanie nawyków gromadzenia i poszanowania pamiątek o przeszłości swojej rodziny, regionu, kraju,
- wzbudzanie pasji historycznej i zainteresowania przedmiotem,
- upamiętniania kluczowych wydarzeń historycznych,
- wzbudzanie empatii do przeszłości,
- nabywanie nawyków systematycznego uczenia się.

3. Treści edukacyjne

Treści edukacyjne zawarte w podręczniku do historii na poziomie podstawowym i rozszerzonym Wydawnictwa Operon	Treść podstawy programowej z historii na poziomie podstawowym (PP) i rozszerzonym (PR)
Klasa I	
I POCZĄTKI LUDZKIEJ CYWILIZACJI	
1. Historia jako nauka; metody badania dziejów człowieka	PP: I.1), I.2), I.3); PR: I.1), I.2), I.3)
2. Przemiany sposobów życia człowieka w okresie prehistorycznym	PP: II.1); PR: II.1)
3. Cywilizacja Mezopotamii	PP: II.2), II.3), II.4), II.5); PR: II.3)
4. Starożytny Egipt	PP: II.2), II.3), II.4), II.5); PR: II.3)
5. Izraelici i ich religia – judaizm	PP: II.2), II.3), II.4), II.5); PR: II.3)
6. Cywilizacje Środkowego i Dalekiego Wschodu: Indii i Chin	PP: II.2), II.3), II.4), II.5); PR: II.2), II.3)
II STAROŻYTNA GRECJA	
1. U początków greckiej cywilizacji	PP: III.1); PR: III.1), III.2)
2. Sparta i Ateny – dwie drogi rozwoju społecznego i ustrojowego polis	PP: III.2)
3. Grecja w okresie klasycznym	PP: III.3); PR: III.3)
4. Religia i obyczaje starożytnych Greków	PP: III.4)

5. Kultura grecka w epoce archaicznej i klasycznej	PP: III.5)
6. Podboje macedońskie i świat grecki w okresie hellenistycznym	PP: III.3); PR: III.4), III.5)
III STAROŻYTNY RZYM	
1. Początki Rzymu i republiki rzymskiej. Podbój Italii	PP: IV.1); PR: IV.1)
2. Podboje Rzymu poza Italią i przemiany społeczne u schyłku republiki	PP: IV.1), IV.2); PR: IV.2), IV.4)
3. Upadek republiki. Cesarstwo Rzymskie w okresie pryncypatu	PP: IV.1), IV.2)
4. Kultura, osiągnięcia cywilizacyjne, wierzenia w starożytnym Rzymie	PP: IV.3), IV.4), IV.6); PR: IV.3)
5. Rzym w III-V w. Upadek cesarstwa na Zachodzie	PP: IV.4), IV.5)
IV WCZESNE ŚREDNIOWIECZE – DO KOŃCA X w.	
1. Cesarstwo na Wschodzie (Bizancjum)	PP: V.1); PR: V.1)
2. Arabowie i Islam	PP: V.2), V.3), V.4); PR: V.2), V.3)
3. Europa barbarzyńska po upadku cesarstwa na Zachodzie	PP: VI.1), VI.3)
4. Odrodzenie idei cesarskiej na Zachodzie. Monarchie karolińska i ottońska	PP: VI.2), VI.3)
5. Gospodarka, społeczeństwo, kultura wczesnośredniowiecznej Europy Zachodniej	PP: VIII.1), VIII.3); PR: VI.4)
6. Na obrzeżach chrześcijańskiej Europy: Normanowie, Słowianie, Węgrzy	PR: VI.1), VI.2), VI.3)
7. Narodziny państwa polskiego i rządy Mieszka I	PP: IX.1), IX.2), IX.3), IX.4); PR: VI.2), IX.1), IX.2)
V EUROPA I POLSKA W OKRESIE PEŁNEGO ŚREDNIOWIECZA – XI-XIII w.	

1. Polska za panowania Bolesława Chrobrego	PP: IX.1), IX.2), IX.3), IX.4); PR: IX.2)
2. Kryzys państwa polskiego i jego odbudowa przez Kazimierza Odnowiciela	PP: IX.1), IX.2), IX.3), IX.4); PR: IX.2)
3. Europa w XI-XIII w. – polityka, społeczeństwo, gospodarka	PP: VIII.2), VIII.3); PR: VII.3), VIII.1), VIII.2)
4. Kościół w realiach społeczno-politycznych XI-XIII w.	PP: VII.1), VII.2), IX.4); PR: VII.1), VII.2)
5. Polska Bolesławów: Śmiałego i Krzywoustego	PP: IX.2), IX.3), IX.4); PR: IX.3), IX.4)
6. Monarchia patrymonialna w Polsce w X-XII w.	PP: IX.1), IX.2), IX.3), IX.4); PR: IX.2)
7. Państwo polskie w okresie rozbicia dzielnicowego	PP: X.1), X.2), X.4), X.5); PR: X.1)
8. Przemiany gospodarcze i społeczne w okresie rozbicia dzielnicowego	PP: X.3); PR: X.2), X.3)
9. Kultura europejska XI-XIII w.	PP: XIII.1), XIII.2), XIII.3), XIII.4); PR: XIII.1), XIII.2)
VI SCHYLEK ŚREDNIOWIECZA W EUROPIE I POLSCE – XIV – POL. XV w.	
1. Przemiany społeczne i zjawiska kryzysowe w Europie późnego średniowiecza	PP: XI.1); PR: XI.1), XI.2), XI.3)
2. Przeobrażenia polityczne i konflikty militarne w Europie	PP: XI.2), XI.3); PR: XI.2)
3. Odbudowa Królestwa Polskiego przez Władysława Łokietka	PP: XII.1), XII.5); PR: XII.4)
4. Polska za panowania Kazimierza Wielkiego	PP: XII.1), XII.2), XII.3), XII.4), XII.5); PR: XII.2), XII.4)
5. Od unii polsko-węgierskiej do unii polsko-litewskiej	PP: XII.3), XII.5);

	PR: XII.1), XII.2), XII.4)
6. Polska i Litwa za panowania Władysława Jagiełły	PP: XII.3), XII.4), XII.5); PR: XII.1), XII.2), XII.3), XII.4), XII.5)
7. Polska i Litwa za panowania Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka	PP: XII.1), XII.2), XII.3), XII.4), XII.5); PR: XII.1), XII.2), XII.3), XII.4), XII.5)
8. Europejska kultura artystyczna u schyłku średniowiecza	PP: XIII.1), XIII.2), XIII.4); PR: XIII.1), XIII.2),
9. Kultura polska w epoce średniowiecza. Miejsce Polski w średniowiecznej Europie	PP: XIII.1), XIII.2), XIII.3), XIII.4); PR: XIII.3)
Klasa II	
I U POCZĄTKÓW NOWOŻYTNEJ EUROPY	
1. Humanizm i europejska kultura renesansowa	PP: XV.1), XV.2); PR: uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a <u>ponadto analizuje i interpretuje teksty obrazujące myśl filozoficzną i polityczną doby renesansu</u>
2. Sztuka renesansu	PP: XV.3)
3. Wielkie odkrycia geograficzne	PP: XIV.1), XIV.2); PR: XIV.1)
4. Rozwój europejskiego kolonializmu i jego następstwa	PP: XIV.2), XIV.3); PR: XIV.2), XVII.3)
5. Reformacja	PP: XVI.1), XVI.3); PR: XVI.1), XVI.3)
6. Reakcja na reformację i reforma Kościoła katolickiego	PP: XVI.2), XVI.3); PR: XVI.2), XVI.3)

7. Przemiany społeczne i polityczne w Europie XVI w.	PP: XIV.3); PR: XVI.4), XVII.1)
II ZŁOTY WIEK PAŃSTWA POLSKO-LITEWSKIEGO	
1. Państwo polsko-litewskie i jego społeczeństwo u progu epoki nowożytnej	PP: XVIII.4); PR: XVIII.3)
2. Polska ostatnich Jagiellonów – dzieje wewnętrzne	PP: XVIII.2); PR: XVIII.2)
3. Polska ostatnich Jagiellonów i jej stosunki z sąsiadami	PP: XVIII.1); PR: XVIII.1)
4. Kultura renesansu w Polsce	PP: XVIII.4), XIX.4), XXI.1), XXI.2); PR: XVIII.4), XIX.1), XIX.2), XXI.1), XXI.2), XXI.3)
5. Unia lubelska i narodziny Rzeczypospolitej Obojga Narodów	PP: XIX.1), XIX.2)
6. Pierwsze wolne elekcje i ich wpływ na kształtowanie się systemu ustrojowego Rzeczypospolitej	PP: XX.1); PR: XX.1), PR: XX.2)
7. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej w okresie pierwszych wolnych elekcji	PP: XIX.3), XX.2), XX.3); PR: XX.2)
8. Społeczeństwo i gospodarka państwa polsko-litewskiego w XVI w.	PP: XVIII.3), XIX.3); PR: XVIII.3), XVIII.5)
III WIELKI WIEK XVII	
1. Rozwój monarchii absolutnej we Francji	PP: XVII.1); PR: XVII.2), XVII.3)
2. Anglia – wojna domowa i utrwalenie się systemu parlamentarnego	PP: XVII.3); PR: XVII.2), XVII.3)
3. Konflikty międzynarodowe	PP: XVII.2); PR: XVII.1)
4. Kultura Europy XVII w	PP: XVII.4); PR: XVII.4)

IV RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW W KOŃCU XVI I W XVII w.	
1. Dzieje wewnętrzne Rzeczypospolitej za panowania Zygmunta III i Władysława IV Wazów	PP: XXII.1), XXIII.2); PR: XXIII.1)
2. Konflikty z sąsiadami w 1. połowie XVII w.	PP: XXII.1), XXII.4), XXII.5); PR: XXII.1), XXII.2)
3. Rzeczpospolita w okresie powstania Chmielnickiego i potopu szwedzkiego	PP: XXII.4), XXII.5); PR: XXII.1), XXII.2)
4. Przejawy kryzysu Rzeczypospolitej w połowie XVII w.	PP: XXII.4), XXIII.1), XXIII.2), XXIII.3); PR: XXIII.1), PR: XXIII.2)
5. Panowanie Jana III Sobieskiego	PP: XXII.2), XXII.3), XXII.4), XXII.5), XXIII.2); PR: XXII.1), XXII.2)
6. Kultura baroku w Rzeczypospolitej XVII w.	PP: XXIII.4); PR: XXIII.3)
V EUROPA I ŚWIAT W XVIII w. EPOKA OŚWIECENIA	
1. Przemiany gospodarcze i cywilizacyjne w Europie XVIII w.	PP: XXIV.1); PR: XXIV.1),
2. Idee i kultura oświecenia	PP: XXIV.2); PR: XXIV.2), XXIV.3),
3. Przemiany ustrojowe w krajach sąsiadujących z Rzeczpospolitą	PP: XXIV.3), XXIV.4); PR: XXIV.4)
4. Narodziny Stanów Zjednoczonych Ameryki	PP: XXV.1), XXV.2), XXV.4), XXV.5); PR: XXIV.4), XXV.1)
5. Rewolucja francuska	PP: XXV.3), XXV.4); PR: XXIV.4), XXV.2), XXV.3)
VI RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW W XVIII w.	

1. Czasy saskie	PP: XXVI.1), XXVI.2), XXVII.5)
2. Rzeczpospolita w początkowym okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego	PP: XXVI.2), XXVI.3), XXVI.4), XXVII.5); PR: XXVII.3)
3. Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja	PP: XXVI.5), XXVII.1), XXVII.5); PR: XXVII.1)
4. Insurekcja Kościuszkowska i upadek Rzeczypospolitej Obojga Narodów	PP: XXVII.2), XXVII.3), XXVII.4), XXVII.5); PR: XXVII.2), XXVII.3), XXVII.4)
5. Przemiany społeczne, gospodarcze i kulturalne w Rzeczypospolitej w XVIII w.	PP: XXVII.4), XXVIII.1), XXVIII.2), XXVIII.3); PR: XXVII.3), XXVIII.1), XXVIII.2), XXVIII.3)
VII EUROPA I ZIEMIE POLSKIE W DOBIE NAPOLEONA	
1. Francja i jej ekspansja od konsulatu do cesarstwa	PP: XXIX.1); PR: XXIX.1)
2. Polacy w kraju i na emigracji. Legiony Polskie	PP: XXIX.3); PR: XXIX.4)
3. Europa w okresie hegemonii Napoleona	PP: XXIX.2); PR: XXIX.1)
4. Księstwo Warszawskie	PP: XXIX.4); PR: XXIX.2), XXIX.3), XXIX.4)
5. Wyprawa na Moskwę i upadek Napoleona	PP: XXIX.1), XXIX.2), XXIX.3), XXIX.5); PR: XXIX.1), XXIX.3), XXIX.4)

Klasa III	
I EUROPA I ŚWIAT PO KONGRESIE WIEDEŃSKIM	
1. Narodziny porządku wiedeńskiego	PP: XXX.1); PR: XXX.1),
2. Przemiany społeczno-gospodarcze w 1. połowie XIX w.	PP: XXX.3)
3. Funkcjonowanie systemu wiedeńskiego i jego wrogowie	PP: XXX.2), XXX.6); PR: XXX.1), XXX.2), XXX.3), XXX.4),
4. Wiosna Ludów	PP: XXX.5); PR: XXX.5)
5. Kultura europejska 1. połowy XIX w.	PP: XXX.4)
II ZIEMIE POLSKIE W LATACH 1815-1848	
1. Królestwo Polskie i ziemie zabrane do 1830 r.	PP: XXX.1), XXXI.1); PR: XXXI.1), XXXI.3)
2. Powstanie listopadowe i jego następstwa	PP: XXXI.2), XXXI.3); PR: XXXI.2), XXXI.4)
3. Zabory pruski i austriacki oraz Rzeczpospolita Krakowska	PP: XXXI.1), XXXI.4); PR: XXXI.3)
4. Wiosna Ludów na ziemiach polskich	PP: XXXI.5)
5. Kultura polska 1. połowy XIX w.	PP: XXXI.6); PR: XXXI.5)
III EUROPA I ŚWIAT OD POŁOWY XIX w.	
1. Procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec	PP: XXXIII.1); PR: XXXIII.1),
2. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych Ameryki i jej następstwa	PP: XXXIII.2)
3. Kolonializm	PP: XXXIII.3); PR: XXXIII.3)

4. Przemiany cywilizacyjne	PP: XXXIV.1)
5. Idee i ruchy polityczne	PP: XXXIV.2), XXXIV.3), XXXIV.4); PR: XXXIV.1), XXXIV.2), XXXIV.3)
6. Kultura artystyczna	PP: XXXIV.2)
IV ZIEMIE POLSKIE I ICH MIESZKAŃCY OD POŁOWY XIX w.	
1. Geneza i przebieg powstania styczniowego	PP: XXXII.1), XXXII.2), XXXII.3), XXXII.4); PR: XXXII.1), XXXII.2)
2. Zabór rosyjski w latach 1864-1904	PP: XXXII.4), XXXV.1), XXXV.2), XXXV.3); PR: XXXIII.2), XXXV.1)
3. Zabór pruski w 2. połowie XIX i na początku XX w	PP: XXXV.1), XXXV.2), XXXV.3); PR: XXXIII.2), XXXV.1)
4. Autonomia galicyjska	PP: XXXV.1), XXXV.2), XXXV.3); PR: XXXIII.2), XXXV.1)
5. Przemiany świadomości narodowej i ruchy polityczne na ziemiach polskich	PP: XXXV.4), XXXV.5), XXXV.6); PR: XXXV.2), XXXV.3)
6. Rewolucja 1905-1907 r. w zaborze rosyjskim	PP: XXXV.7); PR: XXXV.4), XXXV.5)
7. Kultura polska w 2. połowie XIX i na początku XX w.	PP: XXXVI.1), XXXVI.2), XXXVI.3), XXXVI.4); PR: XXXVI.1), XXXVI.2), XXXVI.3)
V GENEZA, PRZEBIEG I NASTĘPSTWA I WOJNY ŚWIATOWEJ	
1. Sytuacja międzynarodowa i przyczyny wybuchu I wojny światowej	PP: XXXVII.1); PR: XXXVII.1)

2. Sprawa polska u progu wojny	PP: XXXVIII.1), XXXVIII.2)
3. Przebieg i charakter działań wojennych	PP: XXXVII.2), XXXVII.3); PR: XXXVII.2), XXXVII.3), XXXVII.4), XXXVIII.4),
4. Rewolucja w Rosji i zakończenie wojny	PP: XXXVII.4), XXXVII.5); PR: XXXVII.3)
5. Polska aktywność polityczna i militarna w pierwszym okresie wojny (1914-1916)	PP: XXXVIII.4); PR: XXXVIII.1), XXXVIII.2), XXXVIII.3), XXXVIII.5),
6. Umiędzynarodowienie się sprawy polskiej i działania Polaków w latach 1917-1918	PP: XXXVIII.3), XXXVIII.4); PR: XXXVIII.3)
7. Następstwa I wojny światowej i narodziny porządku wersalskiego	PP: XXXIX.1), XXXIX.2), XXXIX.3); PR: XXXIX.1),
VI ŚWIAT W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM	
1. Funkcjonowanie powojennego ładu międzynarodowego	PP: XXXIX.4); PR: XXXIX.1), XXXIX.2), PR: XXXIX.4), XL.3), XL.4)
2. Wielki kryzys gospodarczy i jego następstwa	PP: XXXIX.5); PR: XXXIX.3)
3. Rozwój systemu totalitarnego w porewolucyjnej Rosji. Stalinizm	PP: XL.1), XL.5); PR: XL.1), XL.2), XL.5)
4. Faszyzm we Włoszech i nazistowskie Niemcy pod rządami Hitlera	PP: XL.2), XL.3), XL.5); PR: XXXIX.4), XL.1), XL.2), XL.3)
5. Świat na drodze ku wojnie	PP: XL.4), XLV.1), XLV.2), XLV.3), XLV.4); PR: XLV.1), XLV.2)
6. Kultura i nauka w okresie międzywojennym	PP: XXXIX.6); PR: XXXIX.5)
VII II RZECZPOSPOLITA	

1. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej	PP: XLI.1), XLI.2), XLII.3), XLII.6); PR: XLI.1)
2. Kształtowanie się granic II Rzeczypospolitej	PP: XLI.2), XLI.3), XLI.4), XLI.5), XLII.3), XLII.5), XLII.6); PR: XLI.2), XLI.3), XLI.4), XLII.3)
3. Formowanie się ustroju i odbudowa gospodarcza odrodzonej Polski	PP: XLII.1), XLII.3), XLII.5), XLII.6), XLIII.1), XLIII.2), XLIII.3); PR: XLII.1), XLII.2), XLIII.1), XLIII.2), XLIII.3)
4. Funkcjonowanie i załamanie się demokracji parlamentarnej w Polsce	PP: XLII.2); PR: XLII.1), XLII.2),
5. Ugruntowanie się rządów sanacji	PP: XLII.4), XLIII.4); PR: XLII.2)
6. Polska w okresie rządów autorytarnych	PP: XLII.6), XLIII.5); PR: XLII.3), XLII.4), XLIII.3), XLIII.4)
7. Kultura i nauka w II RP	PP: XLIV.1), XLIV.2); PR: XLIV.1), XLIV.2), XLIV.3)
Klasa IV LO / 4 i 5 technikum	
I II WOJNA ŚWIATOWA	
1. Wojna obronna Polski w 1939 r.	PP: XLVI.1), XLVI.2), XLVI.3), XLVI.6); PR: XLVI.1), XLVI.2), XLVI.3), XLVI.4), XLVI.5)
2. Sytuacja międzynarodowa i działania wojenne do ataku Niemiec na ZSRR (czerwiec 1941 r.)	PP: XLVII.1), XLVII.2), XLVII.3), XLVII.4); PR: XLVII.1)

3. Działania militarne i polityczne od czerwca 1941 r. do końca 1944 r.	PP: XLVII.3), XLVII.4); PR: XLVII.1), XLVII.2)
4. Polityka ZSRR wobec społeczeństwa polskiego pod okupacją	PP: XLVI.4), XLVIII.1), XLVIII.2), XLVIII.3), XLVIII.4), XLVIII.7); PR: XLVII.3), XLVIII.1), XLVIII.2)
5. Polityka III Rzeszy wobec społeczeństwa polskiego pod okupacją	PP: XLVI.4), XLVII.4), XLVIII.1), XLVIII.2), XLVIII.3), XLVIII.4), XLVIII.5), XLVIII.7), XLIX.1), XLIX.2), XLIX.3); PR: XLVII.3), XLVIII.1), XLVIII.2), XLIX.1), XLIX.2), XLIX.3)
6. Rząd polski na obczyźnie i sprawa polska do końca 1943 r. PSZ i LWP na frontach II wojny światowej	PP: XLVI.5), L.1), L.2), L.3), L.4), L.9); PR: L.1), L.2), L.3), L.4), L.6)
7. Polskie Państwo Podziemne. Walka zbrojna z okupantem	PP: L.5), L.6), L.7), L.9); PR: L.5), L.6)
8. Postawy społeczeństwa polskiego wobec okupantów. Cywilne formy walki	PP: XLVIII.6), XLIX.4), XLIX.5), L.6); PR: XLIX.4)
9. Sprawa polska w końcowym etapie wojny. Powstanie warszawskie. Narodziny Polski Ludowej	PP: XLVII.6), L.4), L.7), L.8), L.9); PR: L.2), L.6), L.7), L.8)
10. Zakończenie i bilans II wojny światowej	PP: XLVII.3), XLVII.5), XLVII.6); PR: XLVII.1), XLVII.4)
II ŚWIAT W EPOCE ZIMNEJ WOJNY	
1. Następstwa II wojny światowej	PP: LI.1), LI.2), LI.3); PR: LI.1), LI.2)
2. Geneza i początki zimnej wojny	PP: LI.4), LI.5)

3. Związek Radziecki po II wojnie światowej	PP: LI.7), LI.8)
4. Państwa Europy Środkowo-Wschodniej w systemie sowieckiej dominacji	PP: LI.6), LI.8)
5. Stany Zjednoczone Ameryki po II wojnie światowej – wybrane zagadnienia	PP: LI.7)
6. Dekolonizacja	PP: LII.1), LII.2); PR: LII.1), LII.2)
7. Konflikty na Bliskim Wschodzie po II wojnie światowej	PP: LII.3); PR: LI.3), LII.1), LII.4)
8. Rywalizacja supermocarstw i konflikty zimnowojenne	PP: LI.7), LII.2); PR: LI.4), LII.1), LII.3), LII.4)
9. Proces integracji europejskiej	PP: LII.4)
10. Przemiany cywilizacyjne, społeczne i kulturowe po II wojnie światowej	PP: LIII.1), LIII.2), LIII.3), LIII.4); PR: LI.5), LIII.1), LIII.2), LIII.3), LIII.4)
III POLSKA PO 1945 r.	
1. Przejęcie władzy przez komunistów w Polsce	PP: LV.1), LV.2), LV.3);
2. Społeczeństwo polskie wobec zmian ustrojowych	PP: LV.4), LV.5), LV.6), LV.7); PR: LV.1), LV.2)
3. Stalinizm w Polsce	PP: LVI.1), LVI.2), LVI.3), LVI.4); PR: LVI.1), LVI.2), LVI.4)
4. Gospodarka i społeczeństwo w okresie stalinizmu	PP: LVI.1), LVI.4); PR: LVI.3)
5. Odwilż i mała stabilizacja	PP: LVII.1), LVII.3); PR: LVII.1), LVII.2),
6. Marzec '68, Grudzień '70 i ich następstwa	PP: LVII.2)

7. Początki zorganizowanej opozycji demokratycznej w PRL	PP: LVII.4), LVII.5)
8. Pod znakiem „Solidarności”	PP: LVII.5), LVII.6), LVII.7); PR: LVII.3)
9. Polska w okresie stanu wojennego i kryzysu gospodarczego	PP: LVII.7), LVIII.1), LVIII.2); PR: LVIII.1), LVIII.2), LVIII.3), LVIII.4)
10. Kultura i nauka w okresie powojennym	PP: LVIII.4); PR: LVII.4)
IV POLSKA I ŚWIAT U PROGU NOWEGO TYSIĄCLECIA	
1. Załamanie się systemu komunistycznego w ZSRR i rozpad państwa	PP: LIV.1), LIV.3)
2. Przemiany polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 r.	PP: LIV.2), LIV.3); PR: LIV.1)
3. Narodziny III Rzeczypospolitej	PP: LVIII.3); PR: LIX.2)
4. Przemiany ustrojowe i gospodarcze w Polsce do 1997 r.	PP: LIX.2), LIX.3), LIX.4); PR: LIX.2), LIX.3)
5. Unia Europejska na przełomie XX i XXI w.	PP: LIV.4); PR: LIV.2), LIV.3)
6. III RP na drodze do Unii Europejskiej	PP: LIX.1), LIX.5); PR: LIX.2), LIX.4)
7. Najważniejsze kwestie cywilizacyjne i społeczne w świecie przełomu XX i XXI w.	PP: Treści pozaprogramowe; PR: LIX.1)

4. Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania

(z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany).

Nie ma jednej, właściwej i najbardziej przydatnej metody nauczania historii. Jednak wybór metody lub metod, które nauczyciel zastosuje na lekcji, ma ogromne znaczenie, ponieważ od sposobu przekazania wiedzy zależy efektywność nauczania i zaangażowanie ucznia.

Nadrzędnym zadaniem szkoły jest dążenie do wszechstronnego rozwoju ucznia, a priorytetem – kształcenie umiejętności potrzebnych uczniowi do uczenia się przez całe życie oraz do efektywnego wykorzystywania wiedzy i sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie. Ponadto konieczna jest taka realizacja treści szczegółowych przedmiotu i dostosowania metod, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka.

W realizacji programu mogą być w zasadzie stosowane wszystkie metody i formy pracy dydaktycznej, charakterystyczne dla nauczania historii i wiedzy o społeczeństwie. Należy też odejść od encyklopedyzmu faktograficznego i przesunąć akcent na ukazanie mechanizmów zjawisk i procesów historycznych zachodzących w przestrzeni społecznej. Faktografia winna być środkiem, a nie celem samym w sobie.

Zadaniem nauczyciela jest także pokierowaniem procesem nauczania – uczenia się, aby uczeń zdobył podstawowe umiejętności niezbędne w życiu:

- planowania, organizowania i oceniania własnego uczenia się;
- skutecznego porozumiewania się i prezentowania własnego punktu widzenia;
- poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł;
- posługiwania się technologią informacyjną;
- efektywnego współdziałania w zespole, budowania więzi międzyludzkich i podejmowania grupowych decyzji.

Kształceniu tych umiejętności sprzyjają metody aktywizujące. Do najważniejszych korzyści, jakie uczniowie uzyskują w wyniku stosowania metod aktywizujących, należą:

- możliwość działania, odkrywania i przeżywania;
- sprzyjanie rozwojowi twórczego myślenia;
- rozwijanie inicjatywy i twórczych poszukiwań;
- ułatwienie zapamiętywania poprzez tabele, schematy graficzne, mapy myśli.

Praca pod kierunkiem⁷

W realizacji powyższego programu najczęściej stosowana jest **metoda pracy pod kierunkiem**. Jej celem jest wdrażanie uczniów do samodzielnej pracy oraz wykorzystanie i analiza tekstów źródłowych, źródeł ikonograficznych, statystycznych i literatury. Narzędziem ułatwiającym uczniom zadanie może być karta pracy.

Jest to metoda organizowania samodzielnej pracy uczniów w obecności nauczyciela. Umożliwia indywidualne i zróżnicowane podejście do każdego ucznia, służy też poszerzaniu zdobytej przez uczniów wiedzy. Pozwala ona na planowanie, organizowanie i ocenianie własnych działań oraz przyjmowanie coraz większej odpowiedzialności za swój rozwój. Daje także możliwość poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz rozwiązywania problemów w twórczy sposób. Pozwala ona również na rozwijanie sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań.

Metoda ta zawiera kilka podstawowych etapów. Na wstępie nauczyciel przedstawia przygotowane przez siebie zadania. Następnie uczniowie samodzielnie pracują, wykorzystując odpowiednie środki dydaktyczne (np. teksty źródłowe, mapy, atlasy, foliogramy, encyklopedie multimedialne, Internet).

Teksty źródłowe stanowią od lat ważny środek dydaktyczny pozwalający kształcić umiejętność krytycznego czytania tekstów. Wymóg włączenia źródeł do edukacji obywatelskiej wynika także z zapisów podstawy programowej.

Uczniowie podczas pracy pod kierunkiem wykonują zadania indywidualnie lub w niewielkich zespołach np. w parach. Wszystkie zespoły mogą wykonywać to samo zadanie albo każdy zespół opracowuje fragment większego zagadnienia. Gdy grupy pracują nad różnymi zagadnieniami, warto przekazywać polecenia uczniom zapisane na kartkach lub na tablicy, aby wszyscy uczniowie byli poinformowani również o zadaniach wykonywanych przez inne grupy.

W końcowym etapie lekcji następuje uporządkowanie i prezentacja prac przygotowanych przez uczniów oraz sprawdzenie ich i ocena przez nauczyciela. Dochodzi również do utrwalenia wiadomości np. poprzez opracowanie wspólnej notatki z lekcji lub zbudowanie mapy mentalnej.

---

⁷ Opracowano na podstawie: G. Koralewska, M. Pacholska, E. Krawczyk, M. Bloch, R. Poźnikiewicz, K. Augustyn, *Ścieżki edukacyjne dla klas I-III Gimnazjum, część I. Poradnik dla nauczycieli pracujących z programami i podręcznikami ARKI*, Poznań 2001.

Ważnym warunkiem skuteczności tej metody jest dobre wyposażenie pracowni w niezbędne środki dydaktyczne oraz dyscyplina czasowa.

Uwagi dotyczące realizacji

Do realizacji tematu lekcji tą metodą wskazane są następujące środki dydaktyczne: teksty źródłowe, teksty popularno-naukowe, czasopisma historyczne, mapy, atlasy historyczne, foliogramy, schematy, tabele, wyniki badań opinii publicznej, a przy niektórych tematach można wykorzystać encyklopedie multimedialne i Internet.

Występują dwie formy pracy pod kierunkiem:

1. praca pod kierunkiem indywidualna: nauczyciel wykorzystuje wyniki samodzielnej pracy wybranych uczniów — np. referat,
2. praca pod kierunkiem zespołowa: wszyscy uczniowie realizują określone zadanie, np. analizują teksty źródłowe lub mapy.

Uczniowie przygotowujący się do różnych ról społecznych powinni uczestniczyć w różnych formach dyskusji.

Wincenty Okoń zakwalifikował dyskusję do grupy metod problemowych, nadając jej nazwę: dyskusja dydaktyczna. Można wyróżnić jej kilka odmian:

- **dyskusja związana z wykładem,**
- **dyskusja okrągłego stołu,**
- **dyskusja wielokrotna zwana także grupową,**
- **burza mózgow, czyli giełda pomysłów,**
- **panel (dyskusja obserwowana),**
- **punktowa,**
- **metaplan,**
- **kula śnieżna.**

Dyskusję dydaktyczną definiuje się jako zorganizowaną wymianę myśli i poglądów uczestników grup na dany temat, która: pobudza i rozwija myślenie, pomaga kształtować poglądy i przekonania, kształci umiejętności formułowania myśli i ich wypowiedzania, uczy oceny zdania innych ludzi i krytycznego spojrzenia na własne poglądy i zmusza ich do weryfikacji. W przebiegu dyskusji dydaktycznej wyróżniamy następujące etapy:

- 1) zagajenie, polegające na takim sformułowaniu problemu, by wprowadzał on w istotę omawianego zagadnienia oraz pobudzał do myślenia,
- 2) dyskusja właściwa, której istota sprowadza się do zespołowego rozwiązania problemu,
- 3) podsumowanie wyników, najczęściej realizowane przez prowadzącego dyskusję.

Równie przydatna na lekcjach historii jest metoda **debaty „za i przeciw”**. Stosuje się ją dla kształtowania umiejętności prezentowania i uzasadniania swojego stanowiska.

Burza mózgów jest przydatna do wyłaniania wielu pomysłów dotyczących jakiegoś problemu. Jest to metoda łatwa dla nauczyciela, a jednocześnie atrakcyjna dla uczniów. Wyzwala dużą aktywność i kreatywność. Uczeń zabiera głos bez obawy, że zostanie skrytykowany. Metodę burzy mózgów pod anglosaską nazwą *brainstorming* po raz pierwszy zastosował A. F. Osborne w 1939 r. Występuje pod różnymi nazwami: giełda pomysłów, jarmark pomysłów, konferencja dobrych pomysłów, sesja odroczonego wartościowania czy metoda Osborne'a. Metoda burzy mózgów jest niekiedy, zresztą nie bez racji, zaliczana do „technik grupowego, samodzielnego i twórczego myślenia”. Poprawne prowadzenie zajęć tą metodą stwarza warunki zachęcające uczniów do wysuwania śmiałych, nieskrępowanych pomysłów zgodnie z zasadą: pierwsza myśl najlepsza, co prowadzi do intuicyjnego rozwiązywania problemów, ale wspartego intensywnym procesem myślowym i wyobraźnią. Istota burzy mózgów sprowadza się do postawienia uczniom jednego i tylko jednego problemu do rozwiązania, a ich zadaniem jest znalezienie jak największej liczby różnych niekonwencjonalnych pomysłów. Najważniejsze jest tutaj zapewnienie warunków pełnej swobody przy zgłaszaniu pomysłów i uwzględnienie nawet najbardziej niedorzecznych propozycji rozwiązań. Metodę burzy mózgów stosuje się wtedy, gdy mamy w krótkim czasie rozwiązać problem o dużym stopniu trudności lub wykorzystać dotychczasową wiedzę.

Dyskusja wielokrotna – metoda ta sprowadza się do dyskusji w małych grupach, przy czym przedmiotem tej dyskusji może być to samo zagadnienie lub oddzielny problem stanowiący element jakiejś całości.

Pierwsza faza dyskusji polega na sformułowaniu przez prowadzącego warunków organizacyjnych i problemu, a także na wskazaniu źródła informacji.

Druga faza dyskusji sprowadza się do pracy w grupach, a trzecia faza to dyskusja, która ma charakter plenarny, na którym to grupy prezentują wyniki własnej pracy. Następnie należy wybrać najbardziej optymalne rozwiązanie.

Dyskusja panelowa. Cechą charakterystyczną dyskusji panelowej jest fakt istnienia dwóch gremiów: dyskutującego (eksperti – panel) i słuchającego (audytorium – uczące się). W drugiej fazie dyskusji głos może zabrać również osoba z audytorium. Dobrze przygotowana dyskusja panelowa wymaga starannego doboru członków panelu oraz osoby prowadzącej dyskusję – moderatora, od której wymaga się wysokiej kultury i znajomości problemu.

Dyskusja punktowana to metoda polegająca na sprawdzeniu wiedzy uczniów. W czasie dyskusji są kształcone następujące umiejętności:

- prezentacji własnego punktu widzenia,
- uwzględniania poglądów innych ludzi,
- poprawnego posługiwania się językiem ojczystym,
- przygotowania do publicznych wystąpień,
- podejmowania indywidualnych decyzji,
- twórczego rozwiązywania problemów,
- odnoszenia zdobytej wiedzy do praktyki.

Etapy postępowania: wstępny, zasadniczy i końcowy. Na początku opracowuje się system punktowania, określa, za co przyznawane są punkty dodatnie i ujemne. Następnie ustala się ilość punktów niezbędnych do osiągnięcia poszczególnych ocen. Etap wstępny kończy się po podaniu tematu dyskusji, ustaleniu planu i określeniu czasu. Etap zasadniczy poświęca się dyskusji, a w końcowym następuje podsumowanie dyskusji. Można wspólnie z uczniami przyznać punkty i wystawić oceny.

Metaplan jest rodzajem dyskusji, która sprowadza się do tworzenia podczas rozmowy plakatu tzw. metaplanu. Jest on graficznym skrótem dyskusji. Arkusz papieru należy przypiąć do tablicy. Na górze arkusza przyczepia się temat dyskusji napisany dużymi literami w zarysie chmurki. Uczniowie biorący udział w dyskusji zapisują swoje myśli w krótkiej formie (równoważniki zdań) na kolorowych kartkach w kształcie figur i przyczepiają do arkusza podzielonego na obszary. Obszary mają następujące tytuły: „Jak jest?” – opis aktualnego stanu w kształcie koła, „Jak być powinno?” – opis stanu idealnego na kartkach w kształcie kwadratu, „Dlaczego nie jest

tak, jak być powinno?” – opis rozbieżności między stanem idealnym a aktualnym na kartkach w kształcie owalu, wnioski – „Co należy zrobić, aby doprowadzić do stanu idealnego?” na prostokątnych kartkach. Po zakończeniu następuje prezentacja, czyli omówienie plakatu. Metoda ta skraca czas dyskusji, a także umożliwia wypowiedzenie się wszystkim uczniom na dany temat.

Śnieżna kula (inaczej dyskusja piramidowa) może być wykorzystywana przy wyjaśnianiu nowych pojęć lub rozwiązywaniu podanych zagadnień. Ma ona wieloetapowy charakter. Uczestnicy dyskusji pracują indywidualnie nad danym problemem, a następnie ustalają wspólne stanowisko w dwójkach. W kolejnej fazie dyskusji ustalają wspólne stanowisko w czwórkach, a potem w ósemkach. Metoda ta sprzyja uzgadnianiu stanowisk i osiągnięciu porozumienia, czyli kompromisu.

Na lekcjach historii z powodzeniem można wykorzystywać alternatywne rozwiązania. Współczesna dydaktyka wręcz zachęca do tzw. „gdybania”. Np. „Co by było, gdyby J. Piłsudski nie zwyciężył w wojnie polsko-bolszewickiej?”.

Drzewo decyzyjne

Metoda ta jest graficznym zapisem procesu podejmowania decyzji. Pozwala uświadomić uczniom, że każda decyzja pociąga za sobą określone skutki pozytywne lub negatywne. Uczy zatem przewidywania konsekwencji postępowania oraz ponoszenia za nie odpowiedzialności. Forma graficzna drzewa zmusza do logicznego myślenia i precyzyjnego formułowania sądów.

Poprawne wypełnienie schematu wymaga:

- zdefiniowania problemu,
- znalezienia różnych możliwości rozwiązania problemu (drzewo będzie miało tyle gałęzi, ile jest takich możliwości),
- określenia pozytywnych i negatywnych skutków każdej możliwości (z punktu widzenia stawianych sobie celów i wartości),
- podjęcia decyzji.

Schemat należy zacząć wypełniać od pnia, określając, na czym polega problem decyzyjny. Następny poziom to gałęzie, czyli możliwe rozwiązania problemu.

Trzeci poziom polega na wartościowaniu konsekwencji poszczególnych wariantów rozwiązania problemu. Korona drzewa to cele i wartości, którymi kieruje się osoba podejmująca decyzję – stanowią one kryterium oceny poszczególnych możliwości.

Drzewo decyzyjne można wykorzystywać do pracy z całą klasą (gdy metoda jest nowa dla uczniów) lub do pracy w grupach. W pierwszym wypadku trzeba przygotować duży schemat drzewa, który będzie uzupełniany podczas dyskusji na forum klasy. W drugim wypadku uczniowie pracują w grupach, a następnie referują efekty swojej pracy. Praca w zespołach zmusza do większej aktywności i samodzielności.

Metoda służy odnajdywaniu różnych rozwiązań danego problemu i dokonaniu wyboru rozumianego jako podjęcie decyzji w kwestii planowanego działania, ze świadomością wszystkich jego skutków. Zastosowanie drzewa decyzyjnego pozwala uczniom dostrzec związki zachodzące między różnymi wydarzeniami i zaproponowanymi rozwiązaniami. Umysławia też, że każde przyjęte wyjście jest zawsze powiązane z różnorodnymi skutkami, a wpływ na podejmowanie decyzji mają również cele i wartości przyjęte przez osobę dokonującą wyboru. Metoda ta służy pobudzeniu myślenia łączącego się z tworzeniem hipotez, a także sprzyja samodzielnemu formułowaniu sądów.

Debata „za i przeciw”

Wykorzystanie debaty „za i przeciw” umożliwia uczniom spojrzenie na to samo zagadnienie z dwóch odmiennych punktów widzenia oraz ułatwia podjęcie decyzji czy dokonanie oceny. Metoda ta może być wykorzystana przy omawianiu kontrowersyjnych tematów. Zadaniem uczniów jest zaprezentowanie argumentów „za” i „przeciw” oraz przekonanie innych do swoich poglądów. Uczniowie dowiadują się, jak należy dyskutować, wyrażać swoje zdanie bez prowokacji i osobistych ataków. Wprowadzając tę metodę, nie należy narzucać uczniom swojego punktu widzenia. Każda grupa musi mieć taki sam czas na wypowiedź.

Przebieg pracy:

- nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy oraz określa temat debaty,
- nauczyciel ustala czas pracy, np. 10-15 minut na pracę w grupach i 15 minut łącznie na debatę,
- wnioski obu grup mogą być zapisane na plakatach i zaprezentowane klasie lub notowane na tablicy w trakcie prezentacji stanowisk obu zespołów,
- jeżeli nauczycielowi zależy tylko na prezentacji przeciwstawnych argumentów, po dyskusji ocenia jakość argumentów i moc przekonywania, jeżeli natomiast chce pomóc znaleźć grupom płaszczyznę porozumienia i pogodzić je, prosi, aby każda

grupa spróbowała spośród argumentów grupy przeciwnej wybrać chociaż jeden, który mogłaby zaakceptować⁸.

Techniki dramowe pozwalają uczyć przez działanie. Wykorzystują spontaniczną skłonność człowieka do naśladowania i zabawy. Uczniowie wchodzą w role i odgrywają sceny lub też symulują różne sytuacje. Techniki dramowe wspomagają rozwój emocjonalny, wyrabiają umiejętność współzycia w zespole, pobudzają wyobraźnię i rozwijają empatię.

Drama

Jest to metoda, która polega na wchodzeniu przez ucznia w różne role, np. przedstawicieli różnych grup społecznych, ważnych postaci lub uczestników wydarzeń historycznych. Uczniowie improwizują, angażując ruch, mowę, myśli i uczucia – drama nie polega bowiem na odtworzeniu wcześniej napisanej i wyuczonej roli⁹.

Analiza SWOT jest coraz częściej stosowaną techniką oceny możliwości zastosowania i skuteczności rozwiązań. Może być również wykorzystywana na wstępnym etapie opracowywania projektu. Zadaniem ucznia jest określenie mocnych stron danego zagadnienia i wynikających z nich szans oraz słabych stron tego zagadnienia i związanych z nimi zagrożeń. Wnioski zapisywane są w odpowiednich miejscach schematu. Jest rozwinięciem debaty „za i przeciw”.

Wywiad jest metodą pozyskiwania informacji od osób, które ze względu na pełnione funkcje lub wykonywane zajęcia mają profesjonalną wiedzę na określony temat. Uczeń przeprowadzający wywiad zadaje pytania w celu uzyskania informacji. Treść wywiadu może być przygotowana w formie tekstu, nagrania audio lub video. Metoda ta kształci umiejętność zdobywania informacji od innych osób i wykorzystania ich na lekcji. Ciekawą formą wywiadu będzie przeprowadzenie go z postacią historyczną.

Metoda seminaryjna przyczynia się do dokładniejszego poznania wybranej dziedziny wiedzy lub określonych jej zagadnień. Uczniowie poszerzają swoją wiedzę i występują w roli eksperta. Grupy uczniów lub poszczególni uczniowie przedstawiają dany temat i przeprowadzają nad nim dyskusję. Metoda ta pomaga rozwijać umiejętności związane z prezentacją i uzasadnianiem jakiegoś stanowiska.

We współczesnym świecie szczególnej wagi nabiera umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i hierarchizowania informacji przekazywanych przez media, zasoby

---

⁸ Źródło ilustracji: Archiwum GWO; Alicja Tomaszewska.

⁹ Źródło ilustracji: Archiwum GWO; Alicja Tomaszewska.

cyfrowe z różnych instytucji, muzeów, archiwum i publikacji. Aby rozwijać te umiejętności, należy wykorzystywać metody: mapy mentalnej, portfolio, rankingu diamentowego.

Mapy mentalne (*mental maps* lub *mind maps*). Mapa mentalna (mapa pamięciowa, mapa myśli, metoda Buzana) polega na opracowaniu problemu przy użyciu symboli, schematów, haseł, zdjęć, wycinków prasowych itp. Jej celem jest porządkowanie i systematyzowanie zdobytej wiedzy oraz odkrywanie związków i zależności między wydarzeniami, zjawiskami i faktami.

Jest to metoda polegająca na graficznym przedstawieniu zagadnienia z wykorzystaniem pojęć, symboli, haseł i zwrotów kojarzących się uczniowi z danym zagadnieniem. Mapa mentalna pomaga w zebraniu i uporządkowaniu najistotniejszych informacji, w określeniu istniejących między nimi związków i zależności oraz w usystematyzowaniu uzyskanej przez ucznia wiedzy. Może też pełnić funkcję notatki zawierającej najważniejsze informacje z lekcji.

Przebieg pracy metodą mapy mentalnej:

- nauczyciel dzieli klasę na grupy i każdej z nich przekazuje materiały potrzebne do wykonania mapy,
- przedstawia zagadnienie do omówienia lub formułuje problem do rozwiązania; uczniowie zapisują w centralnej części mapy słowo (pojęcie kluczowe),
- uczniowie w grupach przygotowują swoje skojarzenia z podanym słowem (pojęciem) w formie haseł, rysunków lub symboli, a następnie porządkują je i umieszczają na mapie w taki sposób, aby ukazać istniejące między nimi związki i zależności,
- grupy prezentują wykonane przez siebie mapy,
- nauczyciel podsumowuje pracę grup i ocenia zaprezentowane mapy¹⁰.

Portfolio (teczka tematyczna) jest metodą ułatwiającą planowanie, organizowanie i ocenianie własnej pracy. Jej celem jest gromadzenie materiałów na wybrany temat.

Ranking diamentowy jest metodą ułatwiającą dokonywanie hierarchizacji i ustalanie priorytetów. Pracując w grupie, uczniowie negocjują ze sobą decyzje o przyporządkowaniu danego elementu do określonego miejsca w rankingu.

---

¹⁰ Źródło ilustracji: Archiwum GWO; Alicja Tomaszewska.

Drzewko owocowe polega na graficznym zapisie procesu zbierania i porządkowania informacji. Jest inną formą mapy mentalnej. Uczniowie porządkują zgromadzone wcześniej informacje, wpisując je w symboliczne jabłka, a następnie w przylegających do nich liściach umieszczają przykłady – skojarzenia, które z nich wynikają.

Symulacja jest metodą, dzięki której uczniowie mają możliwość wypróbowania różnych zachowań i alternatywnych rozwiązań problemu. Odgrywając role uczestników życia publicznego, mogą lepiej zrozumieć proces lub zjawisko, w którym uczestniczą. Odgrywanie scenek ułatwia uczniom zrozumienie emocji, postaw i zachowań własnych i innych.

Gry dydaktyczne. Jak twierdzi K. Kruszewski, gry dydaktyczne służą kształtowaniu myślenia twórczego, które umożliwia przebudowywanie starych oraz tworzenie nowych schematów. Występuje w nich zatem myślenie oraz uczenie się takie jak w procesie rozwiązywania problemów, przez co można gry dydaktyczne zaliczyć do grupy problemowych metod kształcenia.

Gry symulacyjne są pewnym naśladowaniem, odwzorowywaniem rzeczywistości, polegającym na odgrywaniu pewnych ról według zasad rządzących nimi w prawdziwym świecie. Zatem można stwierdzić, iż gry symulacyjne stanowią zabawę „na niby”, która ma służyć ćwiczeniu najbardziej efektywnych reakcji. Ten rodzaj gier zawiera w sobie cechy zarówno symulacji społecznych, jak i gier edukacyjnych.

Po skończeniu gry uczniowie wychodzą z odgrywanych ról i przystępują do rozmowy na temat powstałych w trakcie inscenizacji sytuacji. Można tutaj wyznaczyć pewnych uczniów do roli obserwatorów, których zadaniem jest udzielenie kolegom informacji zwrotnych. Gry dydaktyczne należy postrzegać jako ćwiczenie określonych zachowań społecznych, którego celem jest skuteczne ich stosowanie w prawdziwych sytuacjach. Ważnym jest, iż zarówno ze „zwycięstwa”, jak i z „przegranej” uczniowie mogą się wiele nauczyć.

WebQuest jest to odmiana projektu, model poszukiwania wiedzy w oparciu o Internet. Polega na projektowaniu zadań dla uczniów w taki sposób, aby większość materiałów pochodziła z Internetu. Uczniowie samodzielnie realizują zadanie, które ma ścisły związek z praktycznymi sytuacjami życiowymi¹¹.

---

¹¹ <http://webquest-metoda.blogspot.com/search/label/1.Czym%20jest%20WebQuest%3F>

Metody praktyczne określają wpływ, jaki człowiek wywiera na rzeczy i ludzi przez swoją działalność. Wincenty Okoń wymienia dwa rodzaje metod praktycznych: ćwiczebne i realizacji zadań wytwórczych. Według innej klasyfikacji do metod praktycznych zaliczamy: pokaz, ćwiczenia przedmiotowe, laboratoryjne, metody projektów i tekstu przewodniego. Na lekcjach historii wykorzystuje się szczególnie metodę tekstu przewodniego i projekt.

Metoda przewodniego tekstu jest metodą poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, rozwiązywania problemów w twórczy sposób, stosowania zdobytej wiedzy w praktyce. W tak zwanym tekście przewodnim są opisane kolejne kroki i zadania pośrednie, które pozwalają na rozwiązanie problemu.

Dla realizacji najważniejszych celów edukacji historycznej szczególnie istotne znaczenie ma **metoda projektu**, która uczy samodzielności i współpracy, wyszukiwania informacji, rozwiązywania problemów i prezentacji opracowanych materiałów. Realizacja projektu składa się z trzech etapów, w których zarówno nauczyciel, jak i uczniowie mają określone zadania.

Pierwszy etap – przygotowanie projektu.

Drugi etap – realizacja projektu.

Trzeci etap – prezentacja projektu.

Istotą metody jest realizowanie przez uczniów przedsięwzięć poznawczych znacznie szerszych niż tradycyjne zadania wykonywane w klasie lub w domu.

Zaletą tej metody jest to, że przeważa w niej praca w grupach (część zadań może być realizowana indywidualnie). Zawsze taka forma pracy posiada duże walory i wyrabia wśród uczniów umiejętność współdziałania, poszukiwania kompromisów, zdyscyplinowania, rozwiązywania konfliktów i prezentacji własnych opinii oraz słuchania innych. Wiedza uczniów zdobyta w trakcie realizacji projektów jest głębsza i trwalsza niż przy zastosowaniu tradycyjnych metod kształcenia.

Analiza przypadku jest metodą polegającą na głębokiej analizie problemu lub zdarzenia i wykryciu prawidłowości nimi rządzących oraz ich opisie. Metoda ta wpływa na rozwój myślenia analitycznego i syntetycznego, gotowość i zdolność podejmowania decyzji oraz umiejętność stosowania zdobytej wiedzy w praktyce.

Plakat to forma kompozycji plastycznej oddziałująca głównie obrazem, w której tekst jest niezwykle oszczędny, lapidarny, powiązany z obrazem. Plakat dąży do umowności i metaforyczności przekazywanych treści.

Komiks to historia obrazkowa, często z dodanym tekstem, przedstawiająca dany problem w co najmniej sześciu kadrach. Zawiera poza elementami graficznymi dymki i efekty dźwiękonaśladowcze.

Wycieczka edukacyjna to zorganizowane wyjście poza teren szkoły, mające spełniać cele dydaktyczne i wychowawcze. Wycieczki sprzyjają integracji grupy i mają duże znaczenie socjalizacyjne. Wycieczki są atrakcyjną formą zdobywania wiedzy.

Wycieczkę czy lekcję muzealną, odwiedzin w miejscu pamięci narodowej należy starannie przygotować. Można zachęcić uczniów do aktywności. Bardzo cenną rzeczą jest przygotowanie kart pracy na zajęcia prowadzone w formie wycieczki. Karty pracy wpływają na koncentrację uczniów i znacznie wpływają na zwiększenie przyswajanej wiedzy historycznej.

Jedną z form wycieczek edukacyjnych może być **wycieczka wirtualna** wykorzystująca dedykowane aplikacje do wybranych instytucji krajowych i międzynarodowych, zasoby muzeów czy archiwum.

Od nauczyciela zależy wybór najbardziej efektywnej metody i najbardziej odpowiedniej dla każdego zespołu uczniów.

Rozporządzenie MEN w sprawie Podstawy Programowej nakłada na nauczycieli obowiązek zindywidualizowanego wspomagania rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła ma zapewnić optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału ucznia. To nauczyciel na każdym przedmiocie powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami. Zadaniem każdego nauczyciela jest rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów, określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów¹². Ponadto nauczyciel winien rozpoznać również przyczyny niepowo-

---

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

dzeń uczniów, bariery i ograniczenia utrudniające ich funkcjonowanie i uczestnictwo w życiu szkoły. Nauczyciel ma podjąć takie działania, które będą sprzyjać rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy funkcjonowania w szkole.

Od nauczyciela będzie zależało, jakie zastosuje metody pracy z uczniem przy indywidualizacji procesu nauczania.

Powyższy program przybliży niektóre metody pracy z uczniem i określi możliwości wspomagające ze względu na następujące dysfunkcje:

- dysleksja,
- dysgrafia (trudności w opanowaniu właściwego poziomu graficznego pisma, tzw. brzydkie pismo),
- dysortografia (specyficzne trudności z opanowaniem poprawnej pisowni, w tym błędy ortograficzne),
- dyskalkulia (zaburzenie zdolności matematycznych),
- głuchota lub słaby słuch,
- ociemniałość lub słaby wzrok,
- niepełnosprawność ruchowa, w tym z afazją
- autyzm, zespół Aspergera (lżejsza odmiana autyzmu, upośledzenie w sferze uczuciowej),
- ADHD,
- niedostosowanie społeczne lub zagrożenie niedostosowaniem społecznym.

Postawienie diagnozy w okresie edukacji ponadpodstawowej jest trudne i wątpliwe. Nie posiadamy narzędzi diagnostycznych, a obraz symptomów jest odmienny niż w początkowym okresie nauki czytania i pisania. Najczęściej znikają specyficzne błędy i dysfunkcje, pozostają błędy ortograficzne, nawarstwiają się inne zaburzenia emocjonalne i motywacyjne. Dlatego też podstawą rozpoznawania trudności w czytaniu i pisaniu u młodzieży ponadpodstawowej jest wywiad, obserwacja, analiza efektów jej pracy.

Model pracy z uczniem z dysleksją

Aby wspomóc ucznia z dysleksją na lekcjach historii, należy kontynuować ćwiczenia ortograficzne, wprowadzać gry ortomagiczne w formie kart lub gier komputerowych,

które stanowią atrakcyjną formę utrwalania trudnych wyrazów. W pracy z uczniem należy:

- wykorzystywać ćwiczenia, które angażują myślenie, mowę, pamięć i wyobraźnię;
- oceniać ucznia głównie na podstawie wypowiedzi ustnych;
- ograniczać ilość materiału zadanego do opracowania;
- szczególną troską otoczyć uczniów leworęcznych;
- rozwijać nawyk pracy ze słownikiem ortograficznym;
- często kontrolować zeszyt;
- stosować kolorowe pisaki, notatki sporządzone w postaci tabel, schematów, grafik itp.

Model pracy z uczniem z dysgrafią

Uczeń z dysgrafią trudniej opanowuje skomplikowaną terminologię (pojęcia, nazwiska, nazwy własne). Ma trudności z precyzją określania pojęć, przedstawiania zjawisk w formie graficznej. Problemy sprawia mu analiza tekstów źródłowych.

Aby wspomóc ucznia w tym zakresie, należy:

- częściej proponować pracę w grupach, aby pozwolić mu na zintegrowanie z klasą;
- proponować zapisywanie notatek w zeszytach większymi literami czy też na większym formacie papieru (np. mapy myśli);
- jeśli to możliwe, pozwolić na zapisanie notatki na komputerze i wklejenie jej do zeszytu;
- wprowadzać ćwiczenia koncentrujące uwagę.

Model pracy z uczniem z dysortografią

Uczeń ma trudności z uwagą, poprawną analizą i syntezą oraz zastosowaniem wiedzy i zasad w praktyce. Aby wspomóc ucznia w tym zakresie, należy:

- częściej stosować mnemotechniki (skojarzenie obrazu z jego zapisem literowym), akronimy;

- zaproponować, aby stosował techniki szybkiego zapamiętywania (np. przyporządkowanie ważnych pojęć częściom ciała ludzkiego i budowanie w ten sposób łatwiejszych do zapamiętania skojarzeń).

Model pracy z uczniem z dyskalkulią

Uczeń ma trudności z rozróżnianiem symboli, znaków graficznych itp. Wykazuje zaburzenia w orientacji przestrzennej, słabo orientuje się w kierunkach i na mapie. Dyskalkulia najczęściej związana jest z dysleksją, niezwykle rzadko występuje w czystszej postaci. Aby wspomóc ucznia w tym zakresie, należy:

- zlecać wykonanie puzzli dotyczących określonych pojęć;
- częściej jako środek dydaktyczny na lekcjach stosować puzzle, gry planszowe, gry dydaktyczne.

Model pracy z uczniem niesłyszącym lub słabo słyszającym

Przystępując do realizacji Podstawy programowej należy pamiętać, że uczeń z uszkodzeniem słuchu nie opanował systemu językowego na takim poziomie jak uczniowie słyszący.

Aby wspomóc ucznia w tym zakresie, należy:

- doskonalić umiejętności ucznia w zakresie porządkowania i synchronizowania wydarzeń;
- kształtować praktyczne umiejętności niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie z wykorzystaniem dostępnych uczniowi środków językowych;
- uwzględnić potrzebę powtarzania i odwoływania się do treści omówionych wcześniej;
- modyfikować teksty o skomplikowanej strukturze gramatyczno-semantycznej;
- jako istotny czynnik podnoszący efektywność pracy – wyeliminować presję czasu.

Model pracy z uczniem niewidomym lub słabo widzącym

Przed dokonaniem wyboru podręcznika nauczyciel powinien sprawdzić, czy są dostępne jego wersje w brajlu lub w druku powiększonym. W pracy z uczniem należy:

- z powodu utrudnienia korzystania ze źródeł informacji w formie pisanej – wykorzystywać alternatywne materiały techniczne czy informatyczne;
- stosować ćwiczenia, które zastępują wzrok innymi zmysłami;
- starać się nie dopuszczać, aby ćwiczenia na lekcji angażowały wzrok dłużej niż 15 minut;
- o ile to możliwe, pracę pisemną zastępować ustną formą wypowiedzi;
- stosować pomoce optyczne i elektrooptyczne, np. lupy, lunetki, filtry koloru itp.

Model pracy z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją

Dobierając sposób realizacji treści programowych, trzeba uwzględniać ograniczenia wynikające z dysfunkcji ruchowych ucznia. W obszarze historii mogą pojawić się trudności w myśleniu przyczynowo-skutkowym. Należy zatem:

- dostosować cele edukacyjno-terapeutyczne, by odpowiadały indywidualnym potrzebom i możliwościom ucznia;
- stosować metody stymulujące aktywność własną ucznia (metody aktywizujące);
- obniżyć tempo pracy;
- rozbudzać chęć eksperymentowania;
- dawać okazję do wykazywania się samodzielnością.

Dużo satysfakcji może przynieść takiemu uczniowi praca grupowa ze względu na możliwość komunikacji i współdziałania z rówieśnikami.

Model pracy z uczniem z autyzmem

Uczeń z autyzmem ma zaburzoną zdolność do komunikowania się, przejawia zachowania stereotypowe, czyli powtarzające się. Wśród osób autystycznych spotyka się jednostki, które mają wybitne zdolności w wąskim obszarze swojego funkcjonowania. Można wyróżnić pięć odmian zaburzeń rozwojowych tego typu:

- a) zaburzenia autystyczne,
- b) zaburzenia Aspergera,
- c) zaburzenia Retta

- d) dziecięce zaburzenia dezintegracyjne,
- e) całościowe zaburzenia rozwojowe nieujęte w innych kategoriach diagnostycznych.

W pracy z uczniem należy:

- wykorzystać jego zadziwiającą niekiedy zdolność do koncentracji uwagi;
- działać na emocje, wykorzystując w procesie nauczania muzykę, sztukę, percepcję (np. układanie puzzli);
- stosować uporządkowane formy nauczania;
- dzielić zadania na mniejsze etapy;
- wzbogacać nauczanie poprzez ilustracje, które przedstawiają zadania do wykonania, zachęcić np. do przygotowania komiksu historycznego;
- poświęcić czas na nawiązanie pozytywnej relacji i zaufania.

Model pracy z uczniem z ADHD

Uczeń z ADHD ma trudności ze skupieniem uwagi, cierpi na zaburzenia koncentracji, przejawia nadmierną impulsywność i nadruchliwość. W pracy z uczniem z ADHD należy:

- dostosować warunki kształcenia do możliwości psychofizycznych i tempa pracy ucznia;
- udzielać prostych, nieskomplikowanych komunikatów i poleceń;
- każdą nową informację lub aktywność wyraźnie akcentować stwierdzeniami w rodzaju: „Uwaga, to jest szczególnie ważne.”;
- stosować techniki pozyskiwania i zapamiętywania istotnych informacji, uzyskiwanych od nauczyciela oraz z materiałów tekstowych;
- proponować uczniom różne sposoby robienia notatek, np. przy pomocy mapy myśli, stosowania znaków i symboli;
- zachęcić ucznia do nauczania się interpretacji pomocy graficznych: czytać mapy, wykresy, diagramy;
- stosować techniki dramowe (odgrywanie), wykorzystywać różne środki ekspresji (ruch, dotyk, gest).

Model pracy z uczniem niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym

Aby wspomóc ucznia w tym zakresie, należy:

- kształtować takie cechy zachowania i osobowości, które będą gwarantować optymalne uspołecznienie i twórcze funkcjonowanie w społeczeństwie;
- podjąć próbę rozbudzenia zainteresowania nauką i motywować ucznia do pracy;
- stosować więcej przekazów multimedialnych, wycieczek i warsztatów;
- umożliwić odniesienie sukcesu na terenie szkoły;
- stosować zasadę dominującego wychowania;
- stosować metody i formy aktywizujące i problemowe, takie jak: giełda pomysłów, burza mózgów, gry dydaktyczne, dramy.

Model pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym

Uczeń szczególnie uzdolniony realizuje ogół zadań wynikających z Podstawy programowej. Takiemu uczniowi udzielana jest przez szkołę pomoc w postaci Planu działań wspierających. Szczególnie korzystnym dla rozwoju uzdolnień rozwiązaniem jest stworzenie indywidualnego toku lub programu nauczania. W pracy z uczniem zdolnym należy:

- dawać mu sposobność do rywalizacji;
- kształtować jego odporność emocjonalną oraz świadomość uwarunkowań sukcesów i porażek;
- tak organizować zadania grupowe, aby stwarzały sposobność współpracy, dzielenia zadań i odpowiedzialności za proces uczenia się innych;
- zadbać o jego rozwój fizyczny;
- pomagać we właściwym doborze aktywności planowania własnego rozwoju;
- stawiać przed nim dodatkowe zadania;
- wyjaśniać więcej i dogłębniej;
- budować poczucie wartości ucznia poprzez uczestnictwo w konkursach i innych przedsięwzięciach na rzecz otoczenia;
- rozwijać ciekawość świata, stworzyć możliwości realizowania własnych zainteresowań i hobby;

- umożliwić nie tylko uczestnictwo w systemie klasowo-lekcyjnym, ale i w zajęciach pozalekcyjnych, warsztatach, treningach, a także w zajęciach organizowanych przez wyższe uczelnie i w projektach naukowych.

Głównymi metodami, które warto stosować w pracy z uczniem zdolnym, są metody aktywizujące, problemowe z wykorzystaniem technik szybkiego uczenia się, mnemotechniki, a także metody praktyczne umożliwiające ekspresję ucznia oraz metody ewaluacyjne. Uczeń zdolny bierze udział w dyskusjach publicznych, tworzeniu i weryfikacji informacji. Potrafi analizować zjawiska społeczne i radzi sobie ze złożonymi sytuacjami, kreatywnie rozwiązuje problemy.

5. Opis założonych osiągnięć ucznia

W wyniku realizacji programu nauczania do historii uczeń powinien wykazać się umiejętnościami, które wynikają z praktycznego zastosowania wiadomości przyswojonych na lekcjach tego przedmiotu. Punktem odniesienia do opracowania szczegółowych osiągnięć ucznia są **treści programu**.

Uczeń:

- **wykorzystuje** wcześniej nabytą wiedzę w nowych sytuacjach poznawczych,
- **wyszukuje, gromadzi i selekcjonuje** źródła,
- **hierarchizuje** fakty, **porządkuje** informacje,
- **wyjaśnia** pojęcia i terminy na podstawie informacji zamieszczonych w tekście,
- **korzysta** ze słowników, leksykonów, encyklopedii, map, wykresów, diagramów i zestawień statystycznych,
- prezentuje i upowszechnia w różnych formach dziedzictwo kulturalne Polski,
- **rozwija** umiejętności komunikacji i współdziałania,
- **pozyskuje, gromadzi, porządkuje** informacje o przeszłości,
- **wyszukuje, przedstawia i interpretuje** wiedzę historyczną, wykorzystując różnorodne źródła informacji,
- **formułuje i uzasadnia** opinię historyczną podczas dyskusji,
- **wyszukuje** argumenty „za” lub „przeciw” określonej tezie,
- **porównuje** informacje zamieszczone w podręczniku i w innych źródłach,
- **rozdziela** fakty od opinii,
- **analizuje i prezentuje** informacje o życiu społecznym i publicznym,
- **wykorzystuje** w pracy technologię informacyjno-komunikacyjną,
- **korzysta** z różnorodnych źródeł informacji,
- **pozyskuje** informacje w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych miejsc pamięci i muzeów: Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Muzeum na Majdanku, Polskiego Cmentarza w Ka-

tyniu, Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Ulmów w Markowej, Cmentarza Powązkowskiego w Warszawie, Cmentarza Obrońców Lwowa,

- **dokonuje** ujęć przekrojowych i problemowych,
- **rozpoznaje** tendencyjność źródeł, rzetelnie z nich korzysta,
- samodzielnie **dociera** do informacji, **dokonuje** ich selekcji, syntezy oraz wartościowania,
- **integruje** informacje pochodzące z różnych źródeł,
- **formułuje** sądy, **rozpoznaje** różne punkty widzenia,
- samodzielnie **wnioskuje** i **analizuje** informacje historyczne,
- **porównuje** poglądy i opinie prezentowane przez przedstawicieli różnych nurtów historiograficznych i historiozoficznych,
- **rozpoznaje** przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu, ksenofobii i homofobii,
- **ocenia** wpływ wybitnych jednostek na rozwój Polski, Europy i świata,
- **wykorzystuje** swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, politycznego i gospodarczego,
- **przedstawia** podstawowe kwestie dotyczące stosunków międzynarodowych,
- **stosuje** zasady naukowego poznania,
- **analizuje** teksty źródłowe w sposób krytyczny,
- **holistycznie postrzega** różnorodność bogactwa kulturowego w wymiarze narodowym, europejskim i uniwersalnym,
- **wykorzystuje** wiedzę do opisu i oceny problemów historycznych,
- **ocenia** własne decyzje i działania w życiu społecznym i politycznym,
- **szanuje** prawa autorskie i bezpiecznie **porusza się** w cyberprzestrzeni,
- krytycznie **analizuje** materiały źródłowe,
- **wypowiada się** na różnych forach publicznych,
- **rozwiązuje** problemy w twórczy sposób,
- **rozumie** złożoność problemów społecznych i politycznych,
- **współpracuje** z innymi, **dzieli się** zadaniami i wywiązuje się z nich,
- **stosuje** zasady samoorganizacji i samopomocy,

- **prezentuje i ocenia** obrazy dziejów Polski i świata w literaturze, sztuce i publicystyce,
- **rozumie** znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela,
- potrafi **powiązać** swoje życie i rodziny z sytuacją społeczności lokalnej, Polski, Europy i świata w przeszłości,
- **wyjaśnia** złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych,
- samodzielnie **wyciąga** wnioski,
- **dostrzega** związki przyczynowo- skutkowe,
- **formułuje** wnioski i przedstawia własne stanowisko,
- **analizuje** zebrany materiał faktograficzny i dokonuje syntezy,
- **wyraża i uzasadnia** zdanie na temat wydarzeń historycznych w formie ustnej i pisemnej,
- **porządkuje** wydarzenia w czasie i przestrzeni,
- **postrzega** historię w sposób koherentny w tym poczucia sensowności, podejmowania zaangażowania i kreowania własnego życia.

6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Ocenianie osiągnięć uczniów stanowi nieodłączną część procesu nauczania, pozwala nauczycielowi osiągnąć zakładane cele dydaktyczne i wychowawcze. Proces oceniania umożliwia nauczycielowi określenie postępów i wyników pracy poszczególnych uczniów i klas. Znajomość uzyskiwanych ocen dostarcza uczniom wiedzy o stopniu aprobaty ich wiedzy i umiejętności, sposobów rozwiązywania problemów i pokonywania trudności. Wskazuje także na osiągnięcia i mocne strony ucznia. Sprzyja to pogłębieniu motywacji do lepszej pracy, głębszego angażowania się do działań związanych z realizacją programu nauczania. Ocenianie stanowi ponadto cenne źródło informacji na temat skuteczności własnej pracy nauczyciela.

Ocenianie służy nauczycielowi do zbierania informacji o osiągnięciach ucznia oraz wspierania go w procesie uczenia się, dlatego ważne jest, by odbywało się systematycznie i obejmowało różne obszary jego aktywności. Niezmiernie ważne w ocenianiu jest poinformowanie ucznia i jego rodzica o wymaganiach stawianych na tym etapie edukacyjnym, jak również o metodach pozyskiwania ocen. Uczeń powinien być oceniany za wszystkie ważne osiągnięcia związane z programem, z uwzględnieniem wysiłku włożonego w realizację poszczególnych celów.

Ocenianie powinno odbywać się na bieżąco, etapowo, po zrealizowaniu grupy zagadnień, materiału w kolejnych działach programu oraz na koniec semestru i roku szkolnego. Ocenianie bieżące z zajęć edukacyjnych ma na celu monitorowanie pracy ucznia oraz przekazywanie uczniowi informacji o jego osiągnięciach edukacyjnych pomagających w uczeniu się, poprzez wskazanie, co uczeń robi dobrze, co i jak wymaga poprawy oraz jak powinien dalej się uczyć¹³. Przedmiotem oceny na lekcjach historii są:

- **wypowiedzi ustne** na określony temat, referaty, udział w dyskusji;
- **praca z tekstem źródłowym i mapą;**
- **sprawdziany** różnego typu (np. testy, kartkówki, sprawdzian wiadomości z działu);

---

¹³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych.

- **prace domowe** (portfolio, plakaty, plansze, makiety, wywiady, plany wycieczki, itp.);
- **systematyczne prowadzenie zeszytu przedmiotowego;**
- **aktywny udział w zajęciach**, w tym również pozalekcyjnych (konkursy, sesje popularno-naukowe, debaty, projekty itp.);
- **obserwacja pracy ucznia na lekcji.**

Część zagadnień zawartych w programie z trudem poddaje się jednak rutynowej ocenie szkolnej. Odnosi się to przede wszystkim do zmiany postaw uczniów.

Osiągnięciu zamierzonych celów sprzyja stosowanie **oceniania kształtującego**, które jest sposobem oceniania nastawionym na wspomaganie ucznia w procesie uczenia. Uczeń jest wówczas świadomy celów procesu nauczania – uczenia się, może wziąć odpowiedzialność za swoją naukę. Bardziej jest zmotywowany do pracy i bardziej się nią angażuje.

Ocenianie kształtujące już na etapie planowania wymaga od nauczyciela odpowiedzi nie tylko na pytania dotyczące celów, osiągnięć ucznia, metod i środków dydaktycznych, ale przygotowania również informacji zwrotnej dla ucznia – komentarza pracy (ustnego lub pisemnego). Uczeń otrzymuje obszerną informację zwrotną dotyczącą mocnych i słabych stron prac czy wypowiedzi, a także możliwości pokonania trudności, uzupełnienia wiedzy i umiejętności.

Ocenianie to promuje nowoczesna dydaktyka i zostało wprowadzone w wielu szkołach. Obowiązujące rozporządzenie MEN nakłada na nauczycieli obowiązek stosowania informacji zwrotnej dla uczniów.

Skala ocen:

- oceny semestralne i na koniec roku są zgodne ze skalą cyfrową 1-6,
- oceny bieżące są zgodne z przyjętą skalą, ale dopuszcza się stosowanie stopni ze znakiem „+” lub „-”.

Nauczyciel winien wziąć pod uwagę nie tylko ocenianie bezpośrednie, ale również konstruować ocenę jako wypadkową wielu składników:

Znajomość materiału z podstawy programowej.

Rozumienie materiału rzeczowego:

- rozumienie pojęć,
- rozumienie związków między faktami.

Wykorzystanie umiejętności:

- umieszczanie faktów oraz postaci w czasie i przestrzeni,
- umiejętności związane z wypowiedzią, np. porównywanie, wnioskowanie, analizowanie, uzasadnianie, interpretowanie i ocenianie,
- organizacji i wykonania pracy przez ucznia,
- efektów i zakresu współpracy z innymi uczniami,
- proponowanie indywidualnych i zespołowych zadań, w których uczniowie samodzielnie prowadzą poszukiwanie, selekcję i krytyczną analizę faktów, zjawisk i postaci,
- aktywności uczniów w dyskusjach, debatach, formułowaniu poglądów, bronięcia własnego zdania.

Kryteria ocen z historii

Poziom wymagań na ocenę celującą

Uczeń:

- dysponuje pełną wiedzą z podstawy programowej,
- wykazuje się opanowaniem wszystkich umiejętności określonych w podstawie programowej,
- współpracuje z nauczycielem, rozwija własne zainteresowania,
- wykazuje szczególne zainteresowanie przedmiotem i dysponuje pogłębioną wiedzą o zjawiskach i procesach historycznych,
- chętnie podejmuje się zadań dodatkowych,
- wykazuje się aktywnością w szkole i poza nią np. historią regionu,
- przedstawia wyniki samodzielnej pracy przygotowanej z wykorzystaniem warsztatu naukowego,
- osiąga sukcesy w konkursach i olimpiadach przedmiotowych,
- realizuje projekty edukacyjne,
- prezentuje raport z własnego działania i grupy,
- prezentuje swoje dokonania w klasie lub na lekcjach otwartych w formie: odczytu, wykładu, prelekcji czy debaty.

Poziom wymagań na ocenę bardzo dobrą

Uczeń:

- dysponuje pełną wiedzą w zakresie programu szkolnego i potrafi wykorzystywać ją w różnych sytuacjach,

- umie samodzielnie poszukiwać informacji i dokonywać ich selekcji oraz hierarchizowania,
- potrafi dokonywać analizy i interpretacji różnych wydarzeń oraz uzasadnić własny sposób oceny,
- dokonuje właściwej interpretacji nowych zjawisk,
- integruje wiedzę z różnych przedmiotów,
- w sposób twórczy rozwiązuje problemy,
- potrafi kierować pracą zespołu,
- dokumentuje efekty działań,
- przedstawia własne opinie na forum publicznym (debatę, dyskusję),
- uczestniczy i osiąga sukcesy w konkursach i olimpiadach przedmiotowych,
- wykonuje zadania indywidualne, systematycznie wykorzystując dodatkową literaturę,
- ocenia otaczającą rzeczywistość społeczno-polityczną zgodnie z przyjętymi kryteriami wartości,
- rozwija własne zainteresowania.

Poziom wymagań na ocenę dobrą

Uczeń:

- dysponuje wiedzą w zakresie podstawy programowej,
- dokonuje interpretacji danych zawartych w różnorodnych źródłach, wykorzystuje je do omówienia i rozwiązania problemu,
- posługuje się poprawnym słownictwem z zakresu historii,
- potrafi w sposób spójny i poprawny zaprezentować omawianą na lekcjach problematykę,
- potrafi formułować i uogólniać wnioski,
- porównuje wydarzenia z przeszłości z współczesnymi,
- aktywnie uczestniczy w zajęciach lekcyjnych,
- formułuje na forum publicznym własne stanowisko i potrafi je uzasadnić,
- poprawnie wykorzystuje zdobytą wiedzę w praktyce,
- wykazuje zainteresowanie tematyką zajęć, starannie prowadzi zeszyt przedmiotowy.

Poziom wymagań na ocenę dostateczną

Uczeń:

- dysponuje podstawową wiedzą określoną w programie,

- rozumie polecenia i teksty źródłowe,
- samodzielnie i poprawnie wykonuje proste zadania,
- potrafi odnaleźć podstawowe informacje zawarte w różnego rodzaju źródłach,
- dokonuje selekcji i porównania poznanych zjawisk,
- umie wykorzystać zdobytą wiedzę w praktyce,
- umie określić związki przyczynowo-skutkowe,
- aktywnie uczestniczy w pracach zespołowych,
- przedstawia wyniki własnej pracy w formie ustnej i pisemnej,
- systematycznie prowadzi zeszyt przedmiotowy.

Poziom wymagań koniecznych na ocenę dopuszczającą

Uczeń:

- częściowo rozumie polecenia nauczyciela,
- dysponuje niepełną wiedzą określoną w niniejszym programie,
- potrafi z pomocą nauczyciela wyjaśniać poznane pojęcia, zjawiska, procesy,
- przyporządkowuje postaci historyczne do danych wydarzeń i źródeł,
- wykonuje samodzielnie lub przy pomocy nauczyciela proste ćwiczenia i polecenia,
- potrafi z pomocą nauczyciela przedstawić wyniki własnej pracy w formie ustnej i pisemnej,
- prowadzi zeszyt przedmiotowy.

Ocenianie uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi

Na podstawie rozporządzenia dotyczącego warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów zobowiązano nauczyciela do indywidualizacji działań pedagogicznych oraz dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychoedukacyjnych ucznia. Jest wskazane, by w sprawdzianach uwzględniać uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i dostosować do ich możliwości zadania.

7. Ewaluacja programu nauczania

Zadaniem ewaluacji jest zebranie informacji na temat przebiegu realizacji programu w celu przeprowadzenia zmian, by stał się on bardziej użyteczny dla uczniów i możliwy do wykorzystania dla nauczycieli.

Wraz z początkiem roku szkolnego, w którym nauczyciel wprowadza program nauczania, rozpoczyna się mniej lub bardziej uświadomiona ewaluacja normatywna (czyli ewaluacja w trakcie realizacji programu). Jako narzędzia ewaluacji służą analiza wyników nauczania, a także porównanie osiągniętych rezultatów uzyskiwanych różnymi metodami. Wnioski wyciągane po przeprowadzeniu bieżących działań należy wprowadzać w życie w trakcie realizacji programu, czyli go modyfikować.

Po roku realizacji programu, czyli 90 godzinach, celowe byłoby przeprowadzenie ankiet wśród uczniów, aby odpowiedzieć na pytanie, które metody są dla nich najbardziej atrakcyjne, pomagają im w uczeniu się i przynoszą efekty w osiągnięciu celów.

Badaniem edukacyjnym należy również objąć indywidualizację procesu nauczania. W ankiecie dla uczniów można zapytać ich, czy program rozwija ich indywidualne zainteresowania, a także dostosowuje wymagania do ich indywidualnych potrzeb. Inną formą ewaluacji mogą być obserwacje zaangażowania uczniów w realizowanych projektach edukacyjnych, w sposobach ich prezentacji oraz analizie osiągnięć uczniów. Ewaluacji można również poddać warunki, w jakich program jest realizowany w celu ich dostosowania i efektywniejszego wdrażania w następnym roku i zapewnienia lepszych rezultatów. Powyższą ewaluację można przeprowadzać w następnych latach wdrażania programu i na bieżąco dostosowywać program do potrzeb uczniów.

Ewaluację sumatywną należy przeprowadzić po zakończeniu realizacji przedmiotu, czyli po 240 godzinach nauki. Pozwoli ona na całościową ocenę programu. Do przeprowadzenia ewaluacji ilościowej można wykorzystać ankiety, a do ewaluacji jakościowej wywiady i arkusze obserwacji. Analizie i ocenie można poddać treści kształcenia, skuteczność i efektywność nauczania opartego na programie. Ewaluacja powinna być logiczna i empiryczna, a uzyskane rezultaty powinny służyć ulepszeniu programu. Z ewaluacji można sporządzić raport i omówić go na spotkaniu zespołu przedmiotowego. Raport wraz z wnioskami można także zaprezentować na Radzie Pedagogicznej, jako część ewaluacji wewnętrznej szkoły.

8. Bibliografia

1. Budnik E., Muszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.
2. *Edukacja historyczna o Lublinie*, red. Ausz M., Bugajska-Więclawska J., Miliszkiewicz G., Stachyra J., Szewczuk D., Lublin 2012.
3. Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2002.
4. Eby J., Smutny J., *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1998.
5. Hamer H., *Klucz do efektywnego nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 1994.
6. *Jak być dobrym nauczycielem – wychowawcą. Innowacyjne praktyki pedagogiczne szansą rozwoju oświaty*, Ryki 2010.
7. Kaczor S., *Kształcenie nauczycieli do realizacji celów nauczania i wychowania*, [w:] Szlosek F., *Kształcenie nauczycieli a reforma systemu edukacji w Polsce*, Radom 2000.
8. Komorowska H., *Programy nauczania w kształceniu ogólnym i językowym*, Warszawa 2011.
9. Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2008.
10. Maternicki J., Majorek Cz., Suchoński A. *Dydaktyka historii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
11. Mikina A., Zajac B., *Jak wdrażać metodę projektów? Poradnik dla nauczycieli i uczniów gimnazjum, liceum i szkoły zawodowej*, Kraków 2006.
12. Miskiewicz B., *Wstęp do badań historycznych*, PWN, Warszawa-Poznań 1985.
13. *Muzea skansenowskie we współczesnej edukacji historycznej*, red. Ausz M., Miliszkiewicz G., Stachyra J., Szewczuk D., Lublin 2011.
14. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1999.
15. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
16. *Materiały edukacyjne programu Kreator*, Warszawa 1999.
17. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007.

18. Pachociński R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1999.
19. Pacholska M., Poźnikiewicz R., *Historia i społeczeństwo 6. Poradnik dla nauczyciela*, ARKA, Poznań 2001.
20. Perrott E., *Efektywne nauczanie*, WSiP, Warszawa 1995.
21. Petty G., *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców. Europa na co dzień. Pakiet edukacyjny*, Sopot 2010.
22. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczyciela*, MEN.
23. *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.
24. Rose C., Taraszkiewicz M., *Atlas efektywnego uczenia (się)*, Edukacja Nowej Generacji, 2010.
25. Sienkiewicz W., *Słownik Historii Polski*, Demart, Warszawa 2005.
26. Sołtys D., Szmigiel M. K., *Doskonalenie kompetencji nauczycieli w zakresie diagnozy edukacyjnej*, Kraków 2002.
27. Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.
28. *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. Kruszewski K., PWN, Warszawa 2009.
29. Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
30. Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 1997.
31. *Turystyka w edukacji historycznej i obywatelskiej*, red. naukowa Ausz M., Bugajska-Więcławska J., Stępnik A., Szewczuk D., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
32. Witkowska E., *Metody aktywizujące stosowane w doskonaleniu nauczycieli*, Katowice 1988.
33. *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych, poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, red. Limont W., Cieślakowska J., Jastrzębska D., ORE, Warszawa 2012.